

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาปัญหาและความต้องการการจัดการศึกษานอกระบบของผู้ใช้แรงงานในโรงงานอุตสาหกรรมเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล เนื่องจากการจัดการศึกษาผู้ใหญ่มีลักษณะเฉพาะของการดำเนินงานที่แตกต่างไปจากการศึกษาในระบบ ดังนั้นการทำความเข้าใจกับการศึกษาผู้ใหญ่ในลักษณะที่เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาสายสามัญและความจำเป็นที่จะต้องจัดการศึกษาให้กับผู้ใหญ่ โดยเฉพาะผู้ใช้แรงงาน ที่จำเป็นต้องได้รับการพัฒนาความรู้ เพื่อความอยู่รอดในสังคม และความได้มาตรฐานของแรงงานในฐานะผู้ผลิต ผู้วิจัยได้ศึกษาวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยเสนอรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนในโรงงานอุตสาหกรรมในประเทศไทย
2. งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับโรงเรียนในโรงงาน
3. สภาพทั่วไป ของกรุงเทพมหานครและปริมณฑล และสภาพการจัดการศึกษานอกระบบของกรุงเทพมหานครและปริมณฑลและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับโรงเรียนในโรงงาน
4. รูปแบบการจัดกระบวนการเรียนการสอนสำหรับผู้ใหญ่
5. แนวคิดของการศึกษาผู้ใหญ่
6. องค์ประกอบกระบวนการเรียนการสอนผู้ใหญ่

การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนในโรงงานอุตสาหกรรมในประเทศไทย

การศึกษาสำหรับผู้ใช้แรงงานในประเทศไทย ได้เริ่มมีครั้งแรกตั้งแต่สมัย รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ประมาณ พ.ศ. 2494 โดยที่สมาพันธ์สหภาพแรงงานเสรีระหว่างประเทศ (International Confederation of Free Trade Unions ICFTU) ได้ให้ความช่วยเหลือแก่สมาชิกของสหภาพแรงงานไทย (Thai National Trade Union Congress) โดยให้ทุนแก่ผู้ใช้แรงงานไปศึกษาคูณยังต่างประเทศ เช่น ประเทศอินเดีย เป็นต้น อรรถพ จินะวัฒน์ (2529, หน้า 20) กล่าวว่า สำหรับการริเริ่มการศึกษาสำหรับผู้ใช้แรงงาน โดยหน่วยราชการของไทยนั้น ได้เริ่ม ครั้งแรกในปี พ.ศ. 2499 ที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ อันเป็นผลเนื่องมาจากการประกาศใช้พระราชบัญญัติแรงงาน พ.ศ. 2499 ซึ่งได้จัดการศึกษาในรูปแบบของการอบรมไปได้เพียง 10 หลักสูตร มีผู้เข้าอบรมประมาณ 200 คน ก็ได้มีการปฏิวัติยกเลิกพระราชบัญญัติแรงงาน พ.ศ. 2499 เสีย ในปี พ.ศ. 2501

จากนั้นเป็นต้นมา ก็ไม่มีองค์กรของผู้ใช้แรงงาน และไม่มีองค์กรใดให้ความสำคัญต่อกิจกรรมการศึกษาสำหรับผู้ใช้แรงงานอีก

จนกระทั่ง ในปี พ.ศ. 2515 ประกาศคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 103 ซึ่งเป็นกฎหมายแม่บทของกฎหมายแรงงานที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน ได้เปิดโอกาสให้ผู้ใช้แรงงานรวมตัวกันเป็นสมาคมผู้ใช้แรงงานได้อีก องค์กรของผู้ใช้แรงงานจึงได้พัฒนาต่อมาเป็นลำดับ การจัดการศึกษาสำหรับผู้ใช้แรงงานจึงได้รับความสำคัญตามมาด้วย ทั้งจากหน่วยงานของรัฐ และหน่วยงานอื่น ๆ ดังนี้

1. กรมแรงงาน ซึ่งได้เริ่มโครงการฝึกอบรมผู้ใช้แรงงาน ตั้งแต่ พ.ศ. 2516 เป็นต้นมา (ศรีสุวรรณ แสงวิจิตร, 2531, หน้า 26-30) โดยได้รับทุนอุดหนุนจากสถาบันการศึกษาแรงงานเสรีเอเชีย-อเมริกา (The Asia-American Free Labour Institute-AAFLI) ซึ่งตามบทบาท และหน้าที่ของกรมแรงงานมีหน้าที่เกี่ยวกับการให้การศึกษาแก่ผู้ใช้แรงงาน คือ

1.1 ส่งเสริมให้มีการฝึกอบรมแรงงานให้มีความรู้ ฝีมือวิชาชีพ และความชำนาญงานตามความต้องการของธุรกิจอุตสาหกรรม และพาณิชย์กรรม

1.2 ให้การศึกษอบรม และแนะนำชี้แจง ทางวิชาการ และวิธีปฏิบัติ ซึ่งนายจ้างและลูกจ้างพึงมีต่อกัน เพื่อให้ทั้งสองฝ่ายได้มีสัมพันธ์อันดีต่อกัน และก่อให้เกิดประสิทธิภาพในการทำงานร่วมกัน

1.3 ติดต่อสัมพันธ์กับต่างประเทศ องค์การต่างประเทศ และองค์การระหว่างประเทศ ที่เกี่ยวกับแรงงาน ให้ได้มาซึ่งวิชาการ ของข้อพึงปฏิบัติเกี่ยวกับแรงงาน เพื่อนำมาปรับปรุงการบริหารแรงงาน ให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

ด้วยเหตุนี้ การศึกษาของผู้ใช้แรงงาน มีความสำคัญต่อการพัฒนาอุตสาหกรรม คณะกรรมการเรื่อง การศึกษานอกโรงเรียนจึงได้เสนอแนวทางปฏิบัติตามมาตรการในการเร่งรัด และการส่งเสริมการศึกษานอกโรงเรียนสำหรับผู้ใช้แรงงาน โดยกระทรวงศึกษาธิการและกรมแรงงาน ได้ร่วมกันจัดการศึกษาให้กับผู้ใช้แรงงานในโรงงานอุตสาหกรรมต่าง ๆ ทั้งภาครัฐ และเอกชนซึ่งมีหน่วยงานในระดับกองของกรมแรงงานรับผิดชอบได้ดำเนินการดังนี้

1. กองฝึกอบรมแรงงาน มีหน้าที่ให้การศึกษาแก่ผู้ใช้แรงงานโดยตรง รับผิดชอบเกี่ยวกับการอบรมให้ความรู้ความเข้าใจในด้านแรงงาน แก่นายจ้าง ลูกจ้าง และบุคคลอื่นที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้ทราบถึงสิทธิ หน้าที่ ความปลอดภัยในการทำงานในโรงงาน บทบาทที่ต้องปฏิบัติ เพื่อส่งเสริมให้เกิดความสัมพันธ์อันดีต่อกัน รวมถึงการฝึกอบรมข้าราชการ และเจ้าหน้าที่ของกรมแรงงาน อบรมคนงานในระดับต่าง ๆ ให้แก่สถานประกอบการซึ่งไม่สามารถจัดอบรมด้วยตนเองได้ รวมทั้งการดำเนินการจัดมาตรฐาน และทดสอบฝีมือแรงงานประเภทต่างๆ และปฏิบัติงานเลขานุการและวิชาการให้คณะกรรมการฝึกและพัฒนาฝีมือแรงงานแห่งชาติ และกรรมการต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการฝึก

วิชาชีพ สาขาวิชาชีพที่ให้ความรู้ได้แก่ วิชาช่างยนต์ ช่างทาสี ช่างอิเล็กทรอนิกส์ ช่างเขียนแบบ และงานเลขานุการ

นอกจากนี้ กองฝึกอบรมแรงงานยังรับผิดชอบในการจัดการศึกษาผู้ใหญ่สำหรับคนงานในโรงงานอุตสาหกรรม ซึ่งเดิมโครงการโรงเรียนในโรงงาน ได้ริเริ่มดำเนินการโดยฝ่ายแรงงานหญิงและเด็ก กองคุ้มครองแรงงาน เมื่อปลายปี พ.ศ. 2517 หลังจากดำเนินการได้ 3 ปี คือต้นปี พ.ศ. 2520 กรมแรงงาน ได้โอนงานพัฒนาแรงงานหญิงและเด็ก ของฝ่ายแรงงานหญิงและเด็ก มารวมในกองฝึกอบรมแรงงาน ดังนั้นโครงการโรงเรียนในโรงงานจึงได้รวมอยู่ในความรับผิดชอบของฝ่ายฝึกอบรมพิเศษ กองฝึกอบรมแรงงาน

การจัดตั้งโรงเรียนในโรงงาน ยังเป็นที่คาดหวังว่าจะเป็นทางหนึ่งที่จะช่วยลดคล้อยสถานการณ์ด้านแรงงานที่กำลังขัดแย้งกันอยู่อย่างรุนแรงโดยทั่วไป ระหว่างนายจ้างและลูกจ้างโรงเรียนในโรงงานจะเป็นเสมือนศูนย์กลางที่จะช่วยให้นายจ้างและลูกจ้างหันหน้าเข้าหากันเพื่อผลประโยชน์ร่วมกัน อันจะก่อให้เกิดขวัญและกำลังใจและเกิดความเข้าใจอันดีต่อกันจะนำไปสู่การอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขในโรงงานอุตสาหกรรม

2. สำนักบริหารงานการศึกษานอกโรงเรียน เป็นหน่วยงานของรัฐที่มีหน้าที่จัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนโดยตรง โดยจัดบริการแก่ประชาชน ทุกเพศ ทุกวัย ทุกสาขาวิชา ทั้งในชนบทและในเมือง สำนักบริหารงานการศึกษานอกโรงเรียน (สมัยเมื่อยังเป็นกองการศึกษาผู้ใหญ่สังกัดกรมสามัญศึกษา) ได้ร่วมมือกับกรมแรงงาน จัดทำเป็นโครงการโรงเรียนในโรงงานขึ้น เนื่องจากกรมแรงงานพบว่า มีความขัดแย้งระหว่างแรงงานสัมพันธ์เกิดขึ้น สาเหตุประการสำคัญหนึ่งคือการศึกษของผู้ใช้แรงงานมีระดับต่ำ และขาดการเรียนรู้เกี่ยวกับกฎหมายแรงงาน ดังนั้นเพื่อให้การบริหารบรรลุเป้าหมายจึงต้องพัฒนาแรงงาน โดยการให้การศึกษา ทั้งด้านการอ่านออกเขียนได้ และการเรียนรู้เพื่อสามารถดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันโดยสันติสุข ในวงการอุตสาหกรรม โรงเรียนผู้ใหญ่แห่งแรกในโรงงานได้แก่ โรงเรียนผู้ใหญ่ คุราโบ เปิดสอนเมื่อ 1 พฤศจิกายน พ.ศ.2517 จนกระทั่งปี พ.ศ. 2521 มีโรงเรียนผู้ใหญ่ในโรงงานอุตสาหกรรมทั้งสิ้น 18 โรงงาน มีคนงานประมาณ 3,000 คน

3. กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม กระทรวงอุตสาหกรรม ซึ่งมีหน้าที่ในการส่งเสริมอุตสาหกรรมให้ก้าวหน้ามั่นคง โดยให้ความช่วยเหลือและคำแนะนำทางวิชาการ เกี่ยวกับเทคนิคและกรรมวิธีการผลิตที่เหมาะสมกับสภาพเศรษฐกิจ ให้การฝึกอบรมและคำแนะนำเกี่ยวกับวิธีการจัดการที่ทันสมัย ซึ่งโดยทั่วไปมุ่งเน้นให้การอบรมแต่ฝ่ายนายจ้าง หรือลูกจ้างระดับบริหาร แต่ในส่วนที่ถึงผู้ใช้แรงงาน ก็จะมีในรูปของเอกสาร สิ่งพิมพ์ทางวิชาการ โดยเน้นวิชาชีพในโรงงานนอกจากนี้ยังเปิดอบรมตามความต้องการของโรงงานอุตสาหกรรม พร้อมทั้งจัดให้มีการติดตามและประเมินผลด้วย

นอกจากหน่วยราชการระดับกรมต่าง ๆ แล้วยังมีสถาบันทางการศึกษาโดยเฉพาะระดับอุดมศึกษาก็จัดการศึกษาแก่ผู้ใช้แรงงานอยู่เสมอ เช่น

คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ได้จัด "โครงการแรงงานสัมพันธ์" ขึ้นตั้งแต่ปี พ.ศ. 2517 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อจัดการการศึกษาอบรมทางด้านแรงงานสัมพันธ์ สำหรับฝ่ายจัดการ และสหภาพแรงงานดำเนินงานวิจัยทางด้านแรงงานสัมพันธ์ และให้คำปรึกษาทางด้านแรงงานสัมพันธ์ หลักสูตรที่จัดอบรมได้แก่ หลักสูตรแรงงานสัมพันธ์เบื้องต้น หลักสูตรแรงงานสัมพันธ์สำหรับสหภาพแรงงาน

โครงการส่งเสริมศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ได้เริ่มดำเนินการตั้งแต่เดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2517 เพื่อให้การศึกษาทางด้านสังคมศาสตร์ เช่นหมวดกฎหมาย หมวดเศรษฐกิจ หมวดสังคม รัฐศาสตร์ รวมทั้งหมวดแรงงาน

นอกจากนี้ยังมีองค์กรเอกชนอื่น ๆ อีกมากมายที่มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน อรรถพ จินะวัฒน์ (2529, หน้า 25-26) กล่าวว่า

1. องค์การแรงงานระหว่างประเทศ (ILO) ซึ่งประเทศไทยเป็นสมาชิกอยู่ ได้เข้ามาดำเนินการในประเทศไทยนานแล้ว โดยให้ความช่วยเหลือโดยตรงแก่รัฐบาลแทนที่จะให้แก่สหภาพแรงงาน
2. สหพันธ์แรงงานผู้ปฏิบัติงานโลหะระหว่างประเทศ (IMF – "International Metal Workers Federation") ให้การช่วยเหลือด้านการจัดฝึกอบรมสัมมนาแก่ผู้ใช้แรงงานเริ่มมีกิจการในประเทศไทย ในปี พ.ศ. 2526 โดยติดต่อสหภาพแรงงานเหล็กและโลหะแห่งประเทศไทย
3. มูลนิธิฟรีดริช-เอเบิร์ต (Friedrich-Ebert Stiftung) ซึ่งจดทะเบียนเป็นมูลนิธิถูกต้องตามกฎหมาย เมื่อ พ.ศ. 2515 โดยรัฐบาลเยอรมันเป็นผู้ติดต่อผ่านสถานเอกอัครราชทูต ณ กรุงบอนน์และกระทรวงต่างประเทศเป็นผู้พิจารณา ได้สนับสนุนโครงการศึกษาสำหรับผู้ใช้แรงงาน และได้จัดการศึกษาอบรมสำหรับผู้ใช้แรงงานเองด้วย
4. สถาบันการศึกษาแรงงานเสรีเอเชีย-อเมริกัน (Asian – American Free Labour Institute) เริ่มมีกิจการในประเทศไทยในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2517 โดยให้ความช่วยเหลือดูแลแก่ผู้ใช้แรงงานในการจัดสัมมนา ให้ทุนดูงานต่างประเทศ ตลอดจนให้บริการจัดพิมพ์เอกสารวิชาการแรงงานต่าง ๆ ด้วย
5. องค์การภราดรภาพของนักสหภาพแรงงานเอเชีย (Brotherhood of Asian Trade Unionists – BATU) เริ่มกิจกรรมในประเทศไทยตั้งแต่ปี พ.ศ. 2511 ในการดำเนินการให้การศึกษาแก่ผู้ใช้แรงงาน และในปี พ.ศ. 2518 ได้มีการก่อตั้งมูลนิธิศูนย์แรงงานขึ้น โดยมีวัตถุประสงค์ให้

การศึกษาแก่ผู้ใช้แรงงานเกี่ยวกับด้านแรงงานในโครงการต่าง ๆ โดยได้รับทุนสนับสนุนจาก BATU

6. หน่วยงานทางศาสนา ได้แก่ สภาคริสตจักรแห่งประเทศไทย ดำเนินการภายใต้ "โครงการบริการและพัฒนาแรงงาน" มุ่งให้การศึกษาด้านวิชาการแรงงานเบื้องต้นแก่ผู้ใช้แรงงานภาคเอกชนที่ไม่มีสหภาพแรงงานในเขตกรุงเทพมหานครและจังหวัดใกล้เคียง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเขตจังหวัดสมุทรปราการ

7. องค์กร หรือ กลุ่มผู้ใช้แรงงาน ได้แก่ "สภาองค์การลูกจ้างสภาแรงงานแห่งประเทศไทย" และ "สภาองค์การลูกจ้างแรงงานแห่งประเทศไทย" ทั้ง 2 หน่วยงานนี้ ได้จัดการศึกษาให้สำหรับสหภาพแรงงานที่เป็นสมาชิกในเรื่องความรู้ด้าน การบริหารสหภาพแรงงาน บทบาทของสหภาพแรงงานกับการพัฒนาประเทศ

จากปี พ.ศ. 2536 เป็นต้นมา กรมสวัสดิการและคุ้มครองแรงงานได้เพิ่มคุณภาพชีวิตผู้ใช้แรงงานเพื่อให้ลูกจ้างได้รับความเป็นธรรมในการจ้างงานมีสภาพการทำงานที่ได้รับค่าตอบแทนที่เหมาะสม มีความปลอดภัยในการทำงาน ส่งเสริมแรงงานสัมพันธ์ในสถานประกอบการ ตลอดจนมีการส่งเสริมสวัสดิการแรงงาน และพัฒนาแรงงานให้มีความรู้ มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น โดยดำเนินโครงการส่งเสริมและพัฒนาเด็กในสถานประกอบการซึ่งนายจ้างและองค์กรพัฒนาเอกชนได้มีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมทางด้านการศึกษา การพัฒนาทักษะฝีมือ การพัฒนาทางด้านร่างกายและจิตใจ เพื่อสร้างโอกาส และทางเลือกแก่แรงงานเด็ก โดยการส่งเด็กเข้ารับการศึกษาระดับที่สูงขึ้น หรือฝึกอาชีพตลอดจนส่งเสริมและพัฒนาทางด้านร่างกาย จิตใจ อารมณ์ และสังคม แก่แรงงานเด็ก

นอกจากนี้ยังจัดกิจกรรมเพื่อเป็นการส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิต และแรงงานเด็ก โดยนำลูกจ้างจากสถานประกอบการมาออกค่ายพักแรมและทัศนศึกษา จัดตรวจสุขภาพให้แก่แรงงานในสถานประกอบการ และกรมสวัสดิการและคุ้มครองแรงงานยังให้การส่งเสริมและพัฒนาแรงงานหญิง โดยจัดทำโครงการส่งเสริมพัฒนาแรงงานหญิงในสถานประกอบการ เพื่อให้แรงงานหญิงมีความรู้ ทักษะในการทำงาน ความเข้าใจในด้านอาชีพ ให้ความอบอุ่นทางด้านจิตใจ พัฒนาสุขภาพอนามัย ซึ่งส่งผลให้แรงงานหญิงสามารถพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ และปรับตัวเข้ากับสภาพการทำงานได้ โดยได้ดำเนินการส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตแรงงานหญิง ด้วยการชี้แจงแนะนำให้ความรู้แก่แรงงานหญิงในสถานประกอบการ 13,531 ครั้ง มีแรงงานหญิงได้รับประโยชน์ 453,097 คน รวมทั้งยังมีการบรรยายความรู้พิเศษแก่แรงงานหญิง จัดงานการส่งเสริมคุณภาพชีวิตแรงงานหญิง และจัดตรวจสุขภาพ มีการส่งเสริมการจัดตั้งที่ปรึกษาแรงงานหญิงในสถานประกอบการ เพื่อส่งเสริมความเสมอภาค ความเท่าเทียมกันแก่แรงงานหญิง และเพื่อให้ได้รับความรู้ ความเข้าใจในสิทธิบทบาท

และสภาพปัญหาต่าง ๆ ของแรงงานหญิง ความรู้เกี่ยวกับกฎหมายแรงงาน ความรู้ด้านความปลอดภัยในการทำงาน ความรู้ในเรื่องมนุษยสัมพันธ์ในการทำงาน กระบวนการทางจิตวิทยาตลอดจนให้คำปรึกษาเพื่อพัฒนาทักษะความเป็นผู้นำและความสามารถในการให้คำปรึกษาแก่เพื่อนร่วมอาชีพ การส่งเสริมและพัฒนาด้านร่างกาย จิตใจ อารมณ์ และสังคม โดยในปี พ.ศ. 2545 มีที่ปรึกษาแรงงานหญิงในสถานประกอบการแล้วจำนวน 688 คน นอกจากนี้ยังมีการจัดโครงการโรงเรียนเพื่อผู้ใช้แรงงาน โดยได้เริ่มดำเนินการในปี พ.ศ. 2543 เพื่อองค์กรส่งเสริมให้นายจ้างตระหนักถึงความสำคัญของการศึกษา และใช้สถานที่ในสถานประกอบการเป็นสถานศึกษา ซึ่งในยุคปัจจุบันได้มีข้อตกลงความร่วมมือในการดำเนินการจัดตั้งโรงเรียนในโรงงานระหว่าง กรมสวัสดิการและคุ้มครองแรงงาน กรมพัฒนาฝีมือแรงงาน สำนักบริหารงานการศึกษาออกโรงเรียน และมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมราช ได้เห็นความสำคัญของการศึกษาในการช่วยพัฒนาคนให้เป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถมีความคิดกว้างไกล ทำให้ประเทศไทยมีทรัพยากรบุคคลที่มีคุณภาพ ส่งผลให้การพัฒนาประเทศเจริญก้าวหน้า ดังนั้น ผู้ใช้แรงงานมีความสำคัญยิ่ง จึงต้องมีการพัฒนาในด้านการศึกษาให้มีความรู้สูงขึ้น เพื่อเป็นการส่งเสริม สนับสนุน และเพิ่มกลไกทางการศึกษาให้แก่ผู้ใช้แรงงานในสถานประกอบการ กระทรวงแรงงานและกระทรวงศึกษาธิการ จึงได้ร่วมกันจัดทำข้อตกลงความร่วมมือระหว่างหน่วยงานขึ้น (กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม, 2545, หน้า 140-144) โดยมีสาระสำคัญในการประสานความร่วมมือดังนี้

1. กรมสวัสดิการและคุ้มครองแรงงาน กรมพัฒนาฝีมือแรงงาน สำนักบริหารงาน การศึกษาออกโรงเรียน ร่วมกันพัฒนาทางการศึกษาให้กับลูกจ้างโดยการจัดตั้งโรงเรียนในโรงงาน รวมทั้งมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมราช จัดการศึกษาตลอดชีวิต เพื่อให้ได้รับการศึกษาอย่างต่อเนื่อง
2. ประสานความร่วมมือเพื่อส่งเสริมและพัฒนาโดยกำหนดแนวทางตลอดจนวิธีการ ดำเนินงานเพื่อให้ครอบคลุมทุกสถานประกอบการ
3. ประสานความร่วมมือในการประชาสัมพันธ์ เผยแพร่เพื่อองค์กรส่งเสริมให้ สถานประกอบการเห็นความสำคัญของการศึกษาที่ให้แก่ลูกจ้าง
4. ให้มีความร่วมมือกันจัดให้มีระบบการติดตามประเมินผล กำหนดแนวทางแล สร้างเครือข่ายร่วมกันในการดำเนินการ โครงการ โรงเรียนในโรงงานให้มีประสิทธิภาพสูงสุด
5. ให้มีการแต่งตั้งผู้แทนในการติดต่อประสานงานของกรมสวัสดิการและคุ้มครองแรงงาน กรมพัฒนาฝีมือแรงงาน กระทรวงแรงงาน สำนักบริหารงานการศึกษาออกโรงเรียน กระทรวงศึกษาธิการ และมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมราช เพื่อดำเนินการต่าง ๆ เป็นไปตามข้อตกลง

จากข้อตกลงดังกล่าว ทำให้เกิดโครงการ โรงเรียนในโรงงาน เพื่อเป็นการส่งเสริมให้ผู้ใช้แรงงานมีความรู้อันจะนำไปสู่กระบวนการปลูกจิตสำนึกในการเรียนรู้ตลอดชีวิต รวมทั้งสามารถ

นำความรู้ที่ได้รับไปปรับใช้เพื่อพัฒนาคน พัฒนางานให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น และสามารถที่จะนำความรู้ด้านวิชาชีพไปประกอบอาชีพเสริมเพื่อเพิ่มรายได้ให้สูงขึ้นด้วยจึงมีวัตถุประสงค์ของโครงการโรงเรียนในโรงงานดังนี้

1. เพื่อสร้างโอกาสและทางเลือกให้ผู้ใช้แรงงานได้รับการศึกษาในระดับที่สูงขึ้น
2. เพื่อส่งเสริมการศึกษานอกโรงเรียนให้ผู้ใช้แรงงานโดยการจัดตั้งโรงเรียนในโรงงานให้แก่ผู้ใช้แรงงานในสถานที่ทำงาน
3. เพื่อเป็นการจูงใจให้ผู้ใช้แรงงานสนใจและเห็นความสำคัญของการศึกษาเพิ่มพูนความรู้และเพิ่มศักยภาพให้กับตนเอง
4. เพื่อสนับสนุนให้ผู้ใช้แรงงานใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์สูงสุด
5. เพื่อส่งเสริมให้ผู้ใช้แรงงานมีโอกาสใช้กระบวนการเรียน การสอนในการแลกเปลี่ยนความรู้ประสบการณ์ ฝึกทักษะ การคิดอย่างมีเหตุผล คิดเป็นและแก้ปัญหาเป็น
6. เพื่อส่งเสริมและสนับสนุนระบบแรงงานสัมพันธ์ในสถานประกอบการระหว่าง นายจ้างและลูกจ้างในการเกื้อกูลประโยชน์ซึ่งกันและกัน

ขั้นตอนการดำเนินงาน

1. มีหนังสือประสานงานกับสำนักงานสวัสดิการและคุ้มครองแรงงานพื้นที่ใน กรุงเทพมหานคร และสำนักงานสวัสดิการและคุ้มครองแรงงานจังหวัดทุกจังหวัด ดำเนินการดังนี้
 - 1.1 สำรวจสถานประกอบการที่มีผู้ใช้แรงงานจำนวนมาก เพื่อรณรงค์ให้นายจ้างมีบทบาทและเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา
 - 1.2 เผยแพร่ส่งเสริมให้นายจ้างตระหนักถึงความสำคัญของการศึกษา โดยขอความร่วมมือ นายจ้างในการใช้สถานที่ในสถานประกอบการเป็นโรงเรียนในโรงงาน
 - 1.3 ขอความร่วมมือนายจ้างจัดประชุมชี้แจงลูกจ้างในสถานประกอบการ
 - 1.4 ประสานหน่วยงานอื่น เช่น สำนักบริหารงานการศึกษานอกโรงเรียน กรมพัฒนาฝีมือแรงงาน โรงเรียนสารพัดช่าง เพื่อดำเนินการในส่วนที่เกี่ยวข้อง
2. ประชาสัมพันธ์โครงการทางสื่อวิทยุ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ และสื่ออื่น ๆ เพื่อ นำเสนอโครงการและเป็นการเชิญชวนให้สถานประกอบการอื่น ๆ เข้าร่วมโครงการ
3. จัดทำข้อตกลงความร่วมมือในการจัดตั้งโรงเรียนในโรงงาน ระหว่างกระทรวงแรงงาน กระทรวงศึกษาธิการ และสถานประกอบการ
4. จัดทำพิธีเปิด "โรงเรียนในโรงงาน" โดยการติดตั้งป้ายโรงเรียนในโรงงานให้แก่ นายจ้าง/เจ้าของสถานประกอบการที่ร่วมโครงการเพื่อเป็นตัวอย่างแก่สถานประกอบการอื่น อันจะเป็นการขยายผลโครงการต่อไป

แนวดำเนินการจัดตั้งโรงเรียนในโรงงาน โดยกรมสวัสดิการและคุ้มครองแรงงาน มีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างโอกาสและทางเลือกให้ผู้ใช้งานได้รับการศึกษาในระดับที่สูงขึ้น เพื่อเป็นการส่งเสริมการศึกษานอกโรงเรียนโดยการจัดตั้งโรงเรียนในโรงงานให้แก่ผู้ใช้งานในสถานที่ทำงาน และเพื่อเป็นการส่งเสริมและสนับสนุนระบบแรงงานสัมพันธ์ที่ดีในสถานประกอบการ จึงได้ดำเนินการจัดตั้งโรงเรียนในโรงงานมีแนวทางเดียวกัน คือ

1. ส่งเสริมให้สถานประกอบการที่มีลูกจ้าง 50 คนขึ้นไป จัดตั้งโรงเรียนในโรงงาน โดยการส่งเสริมให้นายจ้างอำนวยความสะดวกในการจัดสถานที่ในสถานประกอบการ จัดตั้งเป็น "โรงเรียนในโรงงาน" อาจจะมีการพ่วงกับการออกตรวจแรงงาน การจัดประชุมชี้แจงต่าง ๆ หรือการพบปะนายจ้างแล้วแต่กรณี
2. ประสานศูนย์บริการการศึกษานอกโรงเรียนในพื้นที่ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช กรมพัฒนาฝีมือแรงงาน เพื่อจัดการเรียนการสอน
3. แจ้งรายชื่อสถานประกอบการที่จัดตั้งโรงเรียนในโรงงานให้กรมสวัสดิการและคุ้มครองแรงงาน ทราบ เพื่อจัดทำป้ายและจัดเตรียมพิธีเปิดต่อไป
4. กรมสวัสดิการและคุ้มครองแรงงาน จะจัดสรรงบประมาณให้เพื่อจัดเตรียมพิธีเปิดโรงเรียนในโรงงาน
5. หากมีปัญหาเกี่ยวกับการชี้แจงนายจ้าง ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช ขอให้ประสานงานโดยตรงกับสำนักคุ้มครองแรงงานต่อไป

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับโรงเรียนในโรงงาน

จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษา เพื่อพัฒนาคุณภาพผู้ใช้งานในโรงงานอุตสาหกรรมในรูปแบบของการศึกษานอกระบบดังนี้

ศรีสุวรรณ แสงวิจิตร (2531, บทคัดย่อ) ได้ศึกษารูปแบบการศึกษานอกโรงเรียน ให้แก่ผู้ใช้งานในโรงงานอุตสาหกรรมในเขตจังหวัดสมุทรสาคร พบว่าความต้องการของผู้ใช้งานและความคิดของผู้เชี่ยวชาญควรเป็นเนื้อหาวิชาที่เป็นประโยชน์แก่ผู้ใช้งาน หลักสูตรความรู้พื้นฐานควรเป็นหลักสูตรการศึกษาต่อเนื่อง และหลักสูตรอื่น ๆ ควรเป็นหลักสูตรระยะสั้น สื่อที่ใช้ควรเป็นประเภท วิชชุ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ วารสาร ป้ายประกาศ ระยะเวลาที่สะดวกในการเรียน คือ วันอาทิตย์ วันธรรมดาช่วงพักกลางวัน สถานที่สะดวกที่ใช้ในการจัดการเรียนการสอน คือ ในโรงงานอุตสาหกรรม โดยมีรัฐบาล (หน่วยงานที่จัดการศึกษานอกโรงเรียน) เป็นผู้รับผิดชอบในการจัดหาวัสดุอุปกรณ์ ในการเรียนการสอน และจัดหาวิทยากรผู้สอนร่วมกับนายจ้าง และสหภาพแรงงาน

สุจิตรา ธรรมพิลา (2535, บทคัดย่อ) ศึกษาเรื่องสภาพความต้องการและปัญหาเกี่ยวกับสื่อเพื่อการฝึกอบรมคนงานในโรงงานอุตสาหกรรม กรุงเทพมหานคร ประชากรได้แก่เจ้าหน้าที่ 66 คนจากโรงงานจำนวน 102 แห่ง ผลการวิจัยพบว่า วัสดุเพื่อการฝึกอบรมในโรงงานอุตสาหกรรมเป็นวัสดุชุดที่เคยฝึกอบรมมาแล้ว วัสดุที่มีได้แก่หนังสือหรือเอกสารสิ่งพิมพ์ วิดีทัศน์ และแผ่นใส วัสดุอยู่ในสภาพดี และมีจำนวนเพียงพอ อุปกรณ์เพื่อการฝึกอบรมในโรงงานอุตสาหกรรมที่มีได้แก่ กระดานดำ หรือไวบอร์ด โทรทัศน์ เครื่องเล่นวีดิทัศน์ เครื่องขยายเสียง และเครื่องฉายแผ่นใส ห้องที่ใช้ฝึกอบรมคัดแปลงมาจากห้องประชุม สามารถจุผู้เข้ารับการฝึกอบรมได้ระหว่าง 20-40 คน และไม่มีอุปกรณ์ประจำห้องที่จะใช้การได้ทันที วัสดุเพื่อการฝึกอบรมในโรงงาน ได้มาโดยหน่วยฝึกอบรมของโรงงานเป็นผู้จัดทำ วิทยากรเป็นผู้นำมา จัดซื้อจากบริษัทที่เป็นตัวแทนจำหน่าย วัสดุเพื่อการฝึกอบรม และหน่วยผลิตสื่อของโรงงานผลิตสื่อใช้เอง ส่วนอุปกรณ์เพื่อการฝึกอบรมโรงงานเป็นผู้จัดหา วิทยากรที่โรงงานเชิญมาได้แก่วิทยากรที่เป็นเจ้าหน้าที่ภายในโรงงาน หัวหน้าหน่วยงาน และวิทยากรประจำหน่วยฝึกอบรม วัสดุ อุปกรณ์ที่โรงงานอุตสาหกรรมต้องการมากได้แก่ หนังสือ เอกสาร สิ่งพิมพ์ กระดานดำ หรือ ไวท์บอร์ด แผ่นใส และเครื่องฉายแผ่นใส วิดีทัศน์ และเครื่องเล่นวีดิทัศน์ เครื่องขยายเสียง และโทรทัศน์ วิทยากรที่ต้องการมากที่สุด ได้แก่ เจ้าหน้าที่ในโรงงานวิทยากรประจำหน่วยฝึกอบรม และหัวหน้างาน และต้องการสถานที่ฝึกอบรมที่อยู่ภายในอาคารโรงงาน ปัญหาเกี่ยวกับสื่อที่พบมากที่สุด ได้แก่ห้องฝึกอบรมที่มีขนาดเล็กเกินไป ไม่มีห้องสำหรับการฝึกอบรมโดยเฉพาะ และขาดผู้ที่มีความรู้ด้านสื่อให้คำแนะนำ หัวข้อการฝึกอบรมเรียงลำดับความสำคัญมากที่สุดถึงน้อยที่สุด ได้แก่ การปฐมนิเทศ ความปลอดภัยในการทำงาน มนุษยสัมพันธ์ในการทำงาน การสอนงาน เทคนิคการทำงาน ร่วมกัน การเพิ่มผลผลิตเทคนิคการผลิต การบริหารงาน หรือ หัวหน้างาน กฎหมายแรงงาน การบริหารสภาพแรงงาน

ปัทมา ธรรมเจริญ (2538, บทคัดย่อ) ศึกษาวิจัยเรื่อง การจัดสวัสดิการด้านการศึกษาแก่ลูกจ้างในโรงงานอุตสาหกรรมเขตกรุงเทพมหานคร ผลการวิจัยพบว่า สภาพการจัดสวัสดิการด้านการศึกษาให้แก่ลูกจ้างในโรงงานอุตสาหกรรม โดยทั่วไปนายจ้างจัดเป็นการฝึกอบรมในงาน คือ เป็นการให้การศึกษาในวงแคบ มีเนื้อหาเฉพาะมุ่งในวิธีการทำงาน พัฒนาทักษะ เทคนิคในการทำงานเป็นสำคัญ โรงงานจะให้ความสำคัญกับการฝึกอบรมภายในโรงงาน และจัดส่งลูกจ้างไปอบรมภายนอกโรงงาน รวมทั้ง การเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารในเรื่องทักษะและเทคนิคในการทำงานในระดับมาก ส่วนการฝึกอบรมนอกงาน เช่น การยกระดับการศึกษาของลูกจ้าง การอบรมและให้ข่าวสารเพื่อส่งเสริมคุณภาพชีวิตของลูกจ้างทั้งในโรงงานและนอกโรงงานอยู่ในระดับต่ำ ส่วนปัญหาของการจัดสวัสดิการด้านการศึกษาให้แก่ลูกจ้างในโรงงานอุตสาหกรรม จากผลการศึกษาพบว่า โดยภาพรวมแล้วนายจ้างไม่เห็นความสำคัญและความจำเป็นที่ต้องจัด นโยบายของโรงงานเน้นสวัสดิการด้านอื่น นายจ้างคิดว่าสวัสดิการด้าน

การศึกษาไม่คุ้มกับการลงทุน ให้เหตุผลว่าลูกจ้างส่วนใหญ่ไม่สนใจเข้าใช้บริการ นอกจากนี้ยังพบว่า ปัญหาในเรื่องขาดบุคลากรและสถานที่ด้วย

กล้า ทองขาว และสุมาลี สังข์ศรี (2542, หน้า 203-227) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง รูปแบบ การจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาแรงงานเยาวชนไร้ทักษะในโรงงานอุตสาหกรรม สรุปผลการวิจัยพบว่า

1. แรงงานเยาวชนในโรงงานอุตสาหกรรม ส่วนใหญ่ร้อยละ 96.8 ต้องใช้เวลาว่างศึกษา หาความรู้เพิ่มเติม ประเภทความรู้ที่ต้องการศึกษาเพิ่มเติมคือ การเพิ่มพูนทักษะอาชีพระยะสั้น และ การศึกษาสายอาชีพในระดับอาชีพในระดับสูงขึ้น (ปวช., ปวส.) ต้องการศึกษด้วยตนเองและ เรียนในห้องเรียนบ้าง เวลาที่สะดวกจะไปเรียนในห้องเรียน คือวันหยุดสุดสัปดาห์ ค่าใช้จ่ายเพื่อ การศึกษาแรงงานเยาวชนอาจจ่ายเองทั้งหมด หรือให้โรงงานช่วยเหลือ ผู้สอนควรเป็นวิทยากรจาก ในโรงงานร่วมกับวิทยากรภายนอก สื่อที่คิดว่าให้ความรู้ได้ดีที่สุด เอกสารสิ่งพิมพ์ แรงงานเยาวชน ต้องการให้สถานประกอบการช่วยเหลือโดยยืดหยุ่นเวลาในการทำงานและให้ทุนสนับสนุน

2. ผู้บริหารและเจ้าของสถานประกอบการส่วนใหญ่เห็นว่า การเพิ่มพูนความรู้ของผู้ใช้ แรงงานในโรงงานอุตสาหกรรม โรงงานจะเป็นฝ่ายจัดการฝึกอบรม ผู้ใช้แรงงานจะแสวงหาความรู้เอง ประเภทความรู้ที่ควรเพิ่มพูนด้วยตนเอง โดยการฝึกอบรมอาชีพระยะสั้น โรงงานควรเป็นผู้รับผิดชอบ ทั้งด้านเป็นผู้ประสานงานการจัดและด้านค่าใช้จ่ายในการฝึกอบรม

3. เจ้าหน้าที่หน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องส่วนใหญ่ เห็นว่าการจัดกิจกรรมการศึกษา วิชาสามัญและวิชาชีพแก่กลุ่มผู้ใช้แรงงานทำได้น้อย เพราะส่วนมากมีลักษณะเป็นแบบมีชั้นเรียน และแบบอบรมเฉพาะกิจ ส่วนการจัดโดยใช้แบบเรียนสำเร็จรูปโดยผ่านสื่อเพื่อให้ผู้เรียนได้ศึกษา ด้วยตนเองจัดน้อยที่สุด แนวทางการจัดการศึกษาแก่แรงงานเยาวชนในอนาคตควรจัดหลักสูตร 3 ประเภท คือ การศึกษาวิชาสามัญ การศึกษาวิชาชีพและการฝึกอบรมอาชีพระยะสั้น วิธีการศึกษา น่าจะให้เรียนภาคทฤษฎีด้วยตนเอง ส่วนภาคปฏิบัติให้เรียนในโรงฝึกงานหรือในโรงงานที่ผู้เรียน ปฏิบัติงานประจำ หน่วยงานที่ควรรับผิดชอบการจัดการศึกษาอาชีพ คือ กรมอาชีวศึกษาโดยทำ ความตกลงร่วมมือกับโรงงานอุตสาหกรรมร่วมรับผิดชอบบริหาร โครงการ

4. แนวทางการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาแรงงานเยาวชนไร้ทักษะโรงงานอุตสาหกรรม ควรเป็นดังนี้

4.1 หน่วยงานที่รับผิดชอบประเภทการศึกษาพื้นฐานและวิชาสามัญ (ม.3, ม.6)

ควรให้กรมการศึกษานอกโรงเรียน โดยศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนควรเป็นหน่วยงานรับผิดชอบ จัดส่วนประเภทการศึกษาวิชาชีพ (ปวช. ปวส.) ควรให้กรมอาชีวศึกษาเป็นศูนย์กลางการประสาน การจัดการศึกษา โดยการเรียนภาคทฤษฎีให้ผู้เรียนศึกษาด้วยตนเองโดยระบบทางไกล การเรียน ภาคปฏิบัติให้ลงมือปฏิบัติจริงในสถานประกอบการ และฝึกปฏิบัติซ่อมเสริมในโรงฝึกงานของสถาน

ศึกษาของกรมอาชีวศึกษาที่เป็นศูนย์ปฏิบัติการ ส่วนการศึกษาประเภทการฝึกอบรมระยะสั้น ควรให้โรงงานหรือบริษัทที่ผู้ให้แรงงานปฏิบัติงานประสานการจัดกิจกรรมกับหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง

4.1.1 รูปแบบหลักสูตรควรเป็นหลักสูตรการศึกษาทางไกลแบบใช้สื่อประสม จัดส่งให้ผู้เรียนศึกษาค้นตนเอง และมีการฝึกปฏิบัติในโรงฝึกงานของโรงงาน หลักสูตรควรเป็น ลักษณะความร่วมมือระหว่างภาครัฐกับเอกชน หลักสูตรที่จัดควรเป็นหลักสูตรด้านพื้นฐาน ด้านวิชาชีพ และอาชีวพระยะสั้น ควรจัดเวลาที่สะดวกในการทำกิจกรรมการศึกษาภาคปฏิบัติในโรงงานฝึกงาน การทดสอบและประเมินผลการเรียนควรเป็นวันหยุดสุดสัปดาห์

4.1.2 เนื้อหาของหลักสูตรควรมีวิชาสามัญ วิชาชีพที่มีเนื้อหาด้านความปลอดภัย กฎหมายแรงงาน การบริหารการลงทุนและการพัฒนาผลผลิตตามความต้องการของตลาด ของท้องถิ่น และเพื่อไปสู่อาชีพอิสระ

4.1.3 วิธีการเรียนการสอนภาคทฤษฎีทั้งหมด ควรจัดทำเป็นสื่อประสม ให้ผู้เรียน ศึกษาด้วยตนเองมีการพบกลุ่มเป็นบางครั้ง การเรียนภาคปฏิบัติอาจใช้วิธีการทดสอบมาตรฐาน ทักษะฝีมือสำหรับผู้ทำงานตรงกับหลักสูตรที่ศึกษาให้มีการฝึกปฏิบัติในโรงงานอุตสาหกรรม และศูนย์ฝึกปฏิบัติ

4.1.4 ค่าใช้จ่ายเพื่อการศึกษาค่าใช้จ่ายเพื่อการศึกษาควรมาจาก 3 ฝ่าย คือ ฝ่ายรัฐ ฝ่ายเอกชนและฝ่ายผู้เรียน

ทศพล ศรีธนู (2542, หน้า 110-118) ศึกษาเรื่อง สภาพและความต้องการเพื่อการเตรียมตัว ด้านอาชีพของผู้ให้แรงงานในสถานะเศรษฐกิจตกต่ำ ศึกษาเฉพาะกรณีผู้ให้แรงงานในสถานประกอบการ อุตสาหกรรมการผลิตในเขตจังหวัดสมุทรปราการ ได้ศึกษาพบว่า

1. ลักษณะทั่วไปและสถานะเศรษฐกิจของผู้ให้แรงงาน เพศชายมีความต้องการเปลี่ยนงาน มากกว่าเพศหญิง ผู้ที่มีอายุระหว่าง 21-25 ปี มีมากที่สุด รองลงมา 26-30 ปี ผู้ที่มีอายุน้อยมีความต้องการ เปลี่ยนงานและอาชีพลดลง เมื่ออายุสูงขึ้นเรื่อย ๆ ผู้ที่ต้องดูแลรับผิดชอบค่าใช้จ่ายต่าง ๆ แก่สมาชิก ในครอบครัว ส่วนมากไม่ต้องการเปลี่ยนงานและอาชีพ ด้านที่อยู่อาศัย ส่วนมากเช่าบ้านและ เช่าห้องชุดอยู่ ส่วนผู้ที่อยู่บ้านตนเอง ไม่ต้องการเปลี่ยนงานและอาชีพมากกว่าผู้ที่เช่าบ้านหรือ ห้องชุดอยู่ ด้านตำแหน่งงาน ส่วนใหญ่เป็นพนักงานในระดับปฏิบัติการถูกจ้างประจำมากที่สุด ในระดับผู้บริหาร ไม่มีผู้ใดต้องการเปลี่ยนงานและอาชีพ อายุการทำงาน ผู้มีอายุการทำงาน 1-3 ปี มีมากที่สุด

2. ด้านความพึงพอใจในงาน ส่วนใหญ่ทำงานร่วมกับเพื่อนร่วมงานได้ดี และมีความภูมิใจ ในงานที่ทำอยู่ ในส่วนอื่น ๆ เช่น ความมั่นคงในงานที่ทำ ความพอใจในบริษัทที่ทำงานอยู่และสวัสดิการ

ที่มีให้กับพนักงาน ผู้ใช้แรงงานมีความพอใจอยู่ในระดับกลาง สภาพโดยรวมของกลุ่มผู้ที่ต้องการเปลี่ยนงานและอาชีพมีความพึงพอใจต่องานที่ทำอยู่น้อยกว่ากลุ่มของผู้ที่ไม่ต้องการเปลี่ยนงานและอาชีพ

3. การรับรู้ข่าวสาร การรับรู้ข้อมูลข่าวสารจากภายนอกสถานที่ประกอบการ ผู้ใช้แรงงานรับรู้เกี่ยวกับเรื่องปัญหาสถานะเศรษฐกิจตกต่ำของประเทศมาก และรับรู้ข่าวสารเกี่ยวกับการจ้างงานพอสมควร ส่วนข้อมูลข่าวสารในสถานประกอบการ ผู้ใช้แรงงานทราบเกี่ยวกับความมั่นคงของบริษัทที่ทำงานอยู่ รวมทั้งการจ้างงานพอสมควรในระดับปานกลาง และเมื่อมีปัญหาในการทำงานมักปรึกษาเพื่อน รองลงมาปรึกษาหัวหน้างาน การรับรู้ข่าวสารเกี่ยวกับอาชีพ ส่วนใหญ่ทราบถึงแหล่งงาน และตำแหน่งที่รับสมัคร โดยทราบจากสื่อสารมวลชนเป็นส่วนใหญ่ เช่น วิทยุ โทรทัศน์ และหนังสือพิมพ์ รองลงมาจะทราบจากเพื่อน

4. การปรับตัวในสถานะเศรษฐกิจตกต่ำ ส่วนใหญ่ลดค่าใช้จ่ายของตนเอง สามารถปรับตัวเข้ากับปัญหาและมีกำลังใจดี ทั้งผู้ต้องการและไม่ต้องการเปลี่ยนงานและอาชีพ

5. การเตรียมตัวด้านอาชีพ ส่วนใหญ่ต้องการเพิ่มความรู้ความสามารถทางด้านเทคนิค และทักษะการผลิต โดยใช้วิธีอ่านจากหนังสือเอกสารด้วยตนเอง และมีเป้าหมายที่จะได้เลื่อนตำแหน่งสูงขึ้น ผู้ใช้แรงงานส่วนใหญ่ไม่ต้องการเปลี่ยนงานและอาชีพ ผู้ที่ต้องการเปลี่ยนไปประกอบอาชีพอื่นสนใจทำการค้าขายและเกษตรกรรมมากที่สุดตามลำดับ ส่วนด้านอุตสาหกรรมการผลิตมีผู้ต้องการเปลี่ยนไปทำชิ้นส่วนอิเล็กทรอนิกส์มากที่สุด และต้องการได้รับการสนับสนุนเงินทุนไปประกอบอาชีพมากที่สุด รองลงมาคือ ต้องการได้รับความรู้ทักษะประกอบอาชีพ

วิคนี สิลตระกูล (2542, บทคัดย่อ) ศึกษาวิจัยเรื่อง การพัฒนารูปแบบการศึกษานอกโรงเรียนเพื่อปรับปรุงคุณภาพชีวิตและสังคมตามแนวความคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนในเขตอุตสาหกรรม พบว่า

1. เครื่องชี้วัดคุณภาพชีวิตและสังคม ตามแนวความคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน สร้างขึ้นจากกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน ในการกำหนดปัญหาและความต้องการ และแนวทางแก้ไข สามารถสร้างเครื่องชี้วัดคุณภาพชีวิตและสังคมได้ 8 ด้าน 47 ตัวชี้วัด เครื่องชี้วัดทั้ง 8 ด้าน ได้แก่ โครงสร้างพื้นฐาน และสิ่งแวดล้อม อาชีพและเศรษฐกิจ สุขภาพอนามัยและสาธารณสุข ข้อมูลข่าวสารและการเรียนรู้ การศึกษานอกโรงเรียน วัฒนธรรมและจิตใจ ประชาสังคม ความมั่นคงของชีวิตและสิทธิเสรีภาพ และครอบครัว

2. รูปแบบการศึกษานอกโรงเรียน เพื่อปรับปรุงคุณภาพชีวิตและสังคม ตามแนวความคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนในเขตอุตสาหกรรมได้นำเสนอ 2 รูปแบบ คือ

2.1 "การศึกษานอกโรงเรียนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน" เป็นรูปแบบที่พัฒนาขึ้นสำหรับกลุ่มเป้าหมายต่าง ๆ ในชุมชน เพื่อให้ได้รับความรู้และทักษะที่จำเป็น ต่อการปรับปรุงคุณภาพชีวิต และสิ่งแวดล้อม และ

2.2 "โรงเรียนในโรงงาน" เป็นรูปแบบที่พัฒนาขึ้นสำหรับกลุ่มคนงานในโรงงานอุตสาหกรรม โดยเน้นการมีส่วนร่วมของเจ้าของโรงงานและคนงาน ในการกำหนดความรู้และทักษะที่สอดคล้องกับความต้องการของโรงงาน/สถานประกอบการ

จากการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนในโรงงานในประเทศไทยนั้น เพื่อนำมาพัฒนาหาสภาพปัญหาและความต้องการการจัดการศึกษาสายสามัญโรงเรียนในโรงงานอุตสาหกรรมเพื่อหารูปแบบที่เหมาะสมนำมาใช้กับโรงเรียนในโรงงานอุตสาหกรรมของประเทศไทยเพื่อให้ผู้เรียนที่เป็นผู้ใหญ่ได้เรียนรู้และนำความรู้ไปพัฒนาทักษะวิชาชีพที่ได้ปฏิบัติอยู่ในโรงงานอุตสาหกรรม ซึ่งจะได้ทั้งความสุขมาโดยที่เป็นคนคิดเป็นและแก้ปัญหาได้

สภาพทั่วไปของกรุงเทพมหานครและปริมณฑล และสภาพทางการศึกษานอกระบบโรงเรียนสายสามัญของกรุงเทพมหานครและปริมณฑล

การจัดการศึกษาสายสามัญโรงเรียนในโรงงานจึงจำเป็นต้องจัดให้เหมาะสมกับช่วงเวลาว่างและหารูปแบบที่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมและความต้องการที่แท้จริงของผู้ใช้แรงงานการจัดการศึกษาสายสามัญโรงเรียนในโรงงานตามนโยบายของกรมสวัสดิการและคุ้มครองแรงงานและสำนักบริหารงานการศึกษานอกโรงเรียน ซึ่งมอบหมายให้ศูนย์บริการการศึกษานอกโรงเรียนจังหวัดและอำเภอเป็นผู้จัดกระบวนการเรียนการสอน ดังนั้น สภาพทั่วไปและสภาพการจัดการศึกษานอกระบบสายสามัญพบปัญหาในการจัดการศึกษาสายสามัญโรงเรียนในโรงงานอุตสาหกรรมในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล ดังที่ได้กล่าวไว้ตอนต้นแล้วว่ากรุงเทพมหานครและปริมณฑลมีลักษณะความแตกต่างของพื้นที่ ที่แตกต่างกันอย่างชัดเจน คือ ด้านประชากร ที่อยู่อาศัย สถานประกอบการ และลูกจ้าง ซึ่งเป็นคนกลุ่มใหญ่ซึ่งทำงานอยู่ตาม โรงงานอุตสาหกรรม ตามที่ต่าง ๆ ดังตารางที่ 1 และ ตารางที่ 2

ตารางที่ 1 สภาพทั่วไปของกรุงเทพมหานครปริมณฑล (อัลฟา รีเสิร์ช, 2546, หน้า 349-359)

ข้อมูลทั่วไป	จังหวัด				
	กรุงเทพมหานคร	นครปฐม	นนทบุรี	ปทุมธานี	สมุทรปราการ
เนื้อที่	1,565.2 ตร.กม.	2,168.3 ตร.กม.	622.3 ตร.กม.	1,525.9 ตร.กม.	1,004.1 ตร.กม.
ระยะทางจากกรุงเทพมหานคร	-	56 กม.	20 กม.	46 กม.	36 กม.
เขตที่ส่งเสริมการลงทุน	เขต 1	เขต 1	เขต 1	เขต 1	เขต 1
ประชากร (31 ธ.ค. 2544)	5,726,203 คน	791,914 คน	884,077 คน	679,417 คน	1,011,692 คน
อันดับจำนวนประชากร (2544)	1/76	30/76	24/76	36/76	60/76
ที่อยู่อาศัย (31 ธ.ค. 2544)	1,928,921 หน่วย	226,290 หน่วย	369,061 หน่วย	291,862 หน่วย	372,935 หน่วย
สถานประกอบการ (2544)	159,818 แห่ง	4,960 แห่ง	4,434 แห่ง	3,391 แห่ง	7,570 แห่ง
ลูกจ้าง (2544)	3,185,806 คน	154,226 คน	166,514 คน	251,461 คน	733,249 คน
ผู้ประกอบการ(2544)	2,104,428 คน	151,219 คน	129,693 คน	242,913 คน	581,111 คน
ค่าจ้างขั้นต่ำ (เริ่มวันที่ 1 ม.ค. 2546)	169บาท/วัน	169บาท/วัน	167บาท/วัน	169บาท/วัน	169บาท/วัน

ตารางที่ 2 สภาพทางการศึกษานอกระบบโรงเรียนสายสามัญ เขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล (กรมการศึกษานอกโรงเรียน กระทรวงศึกษาธิการ, 2545
 หน้า 53-54)

ที่ตั้งสถานศึกษา	หลักสูตรสายสามัญ							
	ระดับประถมศึกษา		ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น		ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย			
	ชั้นเรียน	ทางไกล	ตนเอง	ชั้นเรียน	ทางไกล	ตนเอง	ชั้นเรียน	ทางไกล
กรุงเทพมหานคร	3,465	5,505	33	6,046	57,628	1,816	3,077	87,410
นครปฐม	-	742	-	-	8,378	-	-	8,792
นนทบุรี	428	745	-	-	6,914	28	-	9,588
ปทุมธานี	845	680	-	2,170	8,247	15	64	10,715
สมุทรสาคร	-	1,063	-	-	14,018	-	1,250	16,663
	-	512	-	-	5,329	-	-	4,304
								376

รูปแบบการจัดกระบวนการเรียนการสอนสำหรับผู้ใหญ่

การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนสำหรับผู้ใหญ่ต้องคำนึงถึงธรรมชาติของผู้ใหญ่ เพื่อเป็นส่วนประกอบในการพิจารณากำหนดรูปแบบการจัดกิจกรรมการศึกษาด้วย

สมคิด อิศระวัฒน์ (2543, หน้า 134-168) สรุปวิธีการสอนที่นักวิชาการได้นำเสนอได้ดังนี้

รูปแบบที่ 1 การบรรยายเป็นวิธีการสอนซึ่งผู้สอนเป็นผู้พูด บอกเล่าหรืออธิบายเนื้อหาแก่ผู้เรียน ผู้สอนจะเป็นผู้เตรียมการค้นคว้าหรือศึกษาเนื้อหาที่จะสอนและทำการถ่ายทอด ผู้เรียนมีบทบาทเป็นผู้รับการถ่ายทอดโดยการจดบันทึกหรือท่องจำ ลักษณะดังกล่าวเป็นการบรรยายในลักษณะดั้งเดิม ผู้สอนเป็นผู้มีบทบาทสำคัญคือเป็นผู้พูด ผู้กำหนดทิศทางของการสอน ผู้เรียนมิได้มีส่วนร่วมนอกจากการเป็นผู้รับ

รูปแบบที่ 2 การสาธิต คือ วิธีการที่ผู้สอนแสดงหรือทดลองและอธิบายเพื่อให้เกิดความเข้าใจโดยผู้เรียนเป็นผู้ดู ผู้ฟัง พร้อมทั้งจดบันทึก

รูปแบบที่ 3 กรณีศึกษา เป็นกระบวนการซึ่งพัฒนาความสามารถในการแก้ปัญหา โดยการวิเคราะห์ข้อเท็จจริง หรือ ข้อมูลต่าง ๆ ที่ผู้เรียนจะค้นหาวិธีแก้ปัญหานั้น ๆ การสอนโดยใช้กรณีศึกษา จะเน้นกระบวนการวิเคราะห์มากกว่าการสอนเนื้อหาหลังจากเสนอเนื้อหาแล้วจะมีคำถามซึ่งเป็นประเด็นปัญหาให้กับผู้เรียน ได้วิเคราะห์และแก้ปัญหา

รูปแบบที่ 4 การแสดงบทบาทสมมุติ คือ การแสดงในสถานการณ์ที่ต้องการจะศึกษาและอภิปราย โดยมีได้มีการเตรียมบทหรือรายละเอียดที่จะพูด ผู้เรียนจะแสดงออกตามความคิดของตนในบทบาทที่สมมุติขึ้น

รูปแบบที่ 5 การจำลองสถานการณ์เป็นการสมมุติสถานการณ์เพื่อให้ผู้เรียนมีความรู้ความเข้าใจในปัญหาต่าง ๆ สถานการณ์ที่จัดให้คล้ายคลึงกับความจริงเพื่อให้ผู้เรียนได้เรียนรู้และเกิดความรู้สึกจริง ๆ

รูปแบบที่ 6 เกมเป็นกิจกรรมซึ่งมีกฎเกณฑ์แน่นอน โดยมีผู้เล่นจำนวน 2 คน หรือมากกว่า ปฏิบัติตามกฎหมาย เชื้อเพลิงและเคารพในกติกาซึ่งเกมทีนำมาใช้ในการสอนผู้ใหญ่ส่วนใหญ่จะเป็นเกมที่ใช้สถานการณ์จำลอง ซึ่งผู้เรียนถูกกำหนดสถานการณ์ให้เล่นเพื่อเรียนรู้กระบวนการต่าง ๆ

รูปแบบที่ 7 การสอนกลุ่มย่อยโดยจัดห้องเรียนแบบศูนย์การเรียน เป็นแนวทางการจัดห้องเรียนโดยส่งเสริมให้ผู้เรียนมีโอกาสเคลื่อนย้ายสถานที่เรียน เรียนเนื้อหาที่มีความแตกต่างกันด้วยวิธีการสอนที่ไม่เหมือนกัน ภายในช่วงเวลาที่กำหนด

รูปแบบที่ 8 การฝึกงานกับหน่วยงานต่าง ๆ ในสถานการณ์จริงเป็นที่มีประโยชน์อย่างยิ่งสำหรับผู้เรียนซึ่งเป็นผู้ใหญ่ ประเภทของการฝึกขึ้นอยู่กับเวลาที่มีและความสนใจของผู้เรียน ผู้ฝึกงาน (ผู้เรียน) จำเป็นต้องอุทิศเวลาอย่างเต็มที่ในการทำงาน ผู้เรียนต้องเรียนรู้ว่างานนั้นทำอย่างไร อีกทั้งจะต้องเรียนรู้วิธีการสร้างความสัมพันธ์กับบุคคลอื่นภายในองค์กร

รูปแบบที่ 9 เพื่อนสอนเพื่อน เป็นการรวบรวมคนในกลุ่มหรือในหน่วยงานเดียวกันมาทำการสอนงาน ฝึกอบรม ให้คำปรึกษาซึ่งกันและกัน

รูปแบบที่ 10 การถามคำถาม เป็นเครื่องมือที่อาจนำมาใช้ในการสอนผู้ใหญ่ได้วิธีหนึ่ง การถามคำถามช่วยให้ผู้เรียนคิด มีโอกาสสำรวจความคิดเห็นที่แตกต่าง

รูปแบบที่ 11 การทัศนศึกษา คือการนำผู้เรียนไปดูของจริง ณ สถานที่นั้น ๆ ซึ่งเป็นเครื่องมือในการสอนที่ดีที่ทำให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ด้วยตนเอง

รูปแบบที่ 12 การสัมภาษณ์ ใช้เมื่อมีการเชิญวิทยากรมาให้ความรู้ การสัมภาษณ์จะเป็นเครื่องมือที่ดีที่ทำให้ได้รับความรู้ วิธีการนี้มีประโยชน์มากถ้าวิทยากรไม่คุ้นเคยกับการพูดต่อหน้าคนเป็นจำนวนมาก ผู้สอนต้องมีการเตรียมคำถามล่วงหน้า บางครั้งถ้าผู้สอนสามารถส่งคำถามให้วิทยากรดูล่วงหน้าจะเป็นวิธีการที่ดี

รูปแบบที่ 13 การแบ่งกลุ่มย่อย การรวมคนตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป ที่ผู้เรียนแต่ละคนจะช่วยกันแสดงความคิดเห็น ร่วมกันแสวงหาความรู้ และสามารถจะตกลงปฏิบัติสิ่งใดสิ่งหนึ่งตามความเห็นของกลุ่ม

รูปแบบที่ 14 การระดมสมอง เป็นวิธีการสอนที่สมาชิกแต่ละคนจะแสดงความคิดเห็นอย่างอิสระต่อปัญหาที่กำหนด ผู้เรียนทุกคนมีโอกาสดูและแสดงความคิดเห็น หลังจากนั้นจะมีการวิเคราะห์คำตอบและสรุปประเด็นนำเสนอที่ประชุมใหญ่

รูปแบบที่ 15 การอภิปรายกลุ่ม จะแบ่งผู้เรียนออกเป็นกลุ่มย่อย จำนวน 3-7 คนต่อกลุ่ม อภิปรายภายในประเด็นที่กำหนดและนำเสนอผลของการอภิปรายต่อที่ประชุมกลุ่มใหญ่

รูปแบบที่ 16 การอภิปรายแบบเพเนิล เป็นการอภิปรายแบบหนึ่งที่มีจุดมุ่งหมายให้เกิดความสอดคล้องในประเด็นที่สำคัญมากกว่าการหาข้อสรุป หรือข้อแก้ไขและต้องการการกระตุ้นให้เกิดการตัดสินใจโดยอาศัยข้อมูลจากผู้พูด

รูปแบบที่ 17 การอภิปรายแบบฟอรัม คือ การอภิปรายทางวิชาการเป็นเครื่องมือในการพัฒนาความรู้ความเข้าใจและการกล้าแสดงออกให้เกิดขึ้นกับผู้เรียน โดยเชิญวิทยากรจำนวน 2 คนขึ้นไป ซึ่งมีความคิดเห็นในเรื่องใดเรื่องหนึ่งแตกต่างกัน มีเวลาให้ผู้ฟังถามปัญหาและแสดงความคิดเห็น

รูปแบบที่ 18 การสอนแบบบัจฉกรู๊ป เป็นการสอนที่เปิดโอกาสให้สมาชิกทุกคนมีส่วนร่วมในการเรียนรู้ ซึ่งเป็นการอภิปรายในประเด็นซึ่งได้รับมอบหมายและต้องมีการนำเสนอต่อที่ประชุมใหญ่

รูปแบบที่ 19 การสัมมนา วิธีการที่ผู้เรียนได้รับมอบหมายให้ศึกษาเรื่องซึ่งตนมีความสนใจ และนำเสนอต่อที่ประชุม หลังจากการนำเสนอจะมีการอภิปราย วิธีการสอนสัมมนาได้ผลดีที่สุดควรมีสมาชิก 5-15 คน สมาชิกของกลุ่ม จำเป็นต้องมีการนำเสนอผลต่อการสัมมนา กลุ่มทั้งในรูปของเอกสารและทางวาจา

รูปแบบที่ 20 การโต้วาทิ ในกรณีที่ผู้เรียนมีความคิดแตกแยกเป็น 2 ฝ่าย หรือในกรณีที่ต้องการให้เห็น 2 ด้านผู้สอนแบ่งผู้เรียนเป็นกลุ่มการนำเสนอของกลุ่มต้องไม่เกิน 5 นาที อีกฝ่ายหนึ่งมีเวลาเตรียมประมาณ 3 นาที อภิปรายสิ่งที่ได้จากการนำเสนอ

รูปแบบที่ 21 การอภิปรายทั้งชั้น เป็นวิธีการสอนที่เหมาะสมกับผู้เรียนซึ่งมีจำนวนน้อยกว่า 30 คน สมาชิกทุกคนต้องมีส่วนร่วมในการอภิปราย วิธีการสอนแบบนี้เหมาะถ้าต้องการฝึกให้ผู้เรียน คิด วิเคราะห์ สังเคราะห์ และประเมินค่า

รูปแบบที่ 22 การอ่านหนังสือหรือเอกสาร ซึ่งในโลกปัจจุบันจะพบว่า มีข้อมูลเป็นจำนวนมาก ที่ผู้เรียนควรรู้ การบรรยายหรือเทคนิคอื่น ๆ ไม่เพียงพอ รายละเอียดต่าง ๆ ผู้เรียนจึงอาจอ่านได้จากหนังสือ ผู้เรียนจะอ่านช้าหรือเร็วก็ได้ เนื่องจากอ่านนอกชั้นเรียน

รูปแบบที่ 23 การศึกษาเป็นกลุ่ม คือ วิธีการที่ผู้เรียนจำนวน 3-5 คน ศึกษาร่วมกันในหัวข้อใหม่ ๆ หรือหัวข้อซึ่งมีความยากสำหรับผู้เรียน ผู้เรียนจะพบกันนอกเวลาเรียนเป็นประจำ เพื่ออภิปรายหรือพูดคุยเกี่ยวกับเนื้อหาซึ่งเรียนมา แลกเปลี่ยนปัญหาที่แต่ละคนพบ เตรียมตัวสอบ หรือช่วยกันเรียน

รูปแบบที่ 24 การประชุมรายบุคคล วิธีการสอนแบบนี้ผู้สอนควรมีเวลาสำหรับผู้เรียนก่อนหรือหลังการสอนในช่วงเวลาพักหรือเวลาใดก็ได้ที่สะดวกสำหรับผู้สอนและผู้เรียน การปรึกษาหารือเป็นรายบุคคลเป็นช่วงเวลาซึ่งผู้เรียนมีข้อสงสัยอยากซักถาม

รูปแบบที่ 25 การเรียนรู้ด้วยตนเอง เป็นวิธีการเรียนรู้ที่ทำให้ผู้เรียนมีความตระหนัก และรับผิดชอบต่อการเรียนของตน ผู้เรียนจะทำการวางแผนและกำหนดกิจกรรมการเรียนรู้ เลือกแหล่งข้อมูล เลือกวิธีการเรียนรู้ และการประเมินผลด้วยตนเอง

อรรถวรรณ กิมะพันธุ์ (2542, หน้า 326 อ้างอิงจาก Houle, n.d.) ได้แบ่งประเภทของการจัดการศึกษาหรือการเรียนการสอนแก่ผู้ใหญ่เป็น 4 แบบ คือ

1. การเรียนการสอนรายบุคคล (Individual) เป็นการเรียนการสอนที่กลุ่มเป้าหมายหรือผู้เรียนแต่ละคนออกแบบกิจกรรมของตนเอง หรือมีครูผู้เชี่ยวชาญออกแบบกิจกรรมไว้ให้เลือกเรียน
2. การเรียนการสอนแบบกลุ่ม (Group) เป็นลักษณะของการเรียนการสอนที่ผู้เรียนภายในกลุ่มร่วมกันกำหนด หรือออกแบบกิจกรรมของกลุ่มเอง ครูหรือวิทยากรหรือผู้เชี่ยวชาญช่วยออกแบบกิจกรรมให้หรือกลุ่มผู้เรียนหลาย ๆ กลุ่มมาช่วยออกแบบกิจกรรมร่วมกัน
3. การเรียนการสอนแบบสถาบัน (Institution) สถาบันเป็นผู้กำหนดรูปแบบการเรียนการสอน กำหนดกิจกรรมให้แก่ผู้เรียน ผู้เรียนจะเรียนตามสิ่งที่สถาบันกำหนดให้
4. การเรียนการสอนแบบมวลชน (Mass) เป็นการเรียนการสอนหรือการให้การศึกษาในลักษณะที่มีบุคคล กลุ่ม หรือสถาบันเป็นผู้ออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้ให้แก่กลุ่มเป้าหมายใหญ่ หรือกลุ่มเป้าหมายที่เป็นลักษณะมวลชน

อุ้นตา นพคุณ (2546, หน้า 118-119 อ้างอิงจาก Caffarella, 1994) ได้เสนอกลวิธี การเรียน การสอน สำหรับการศึกษาผู้ใหญ่ โดยแยกออกเป็นรายบุคคล คือ

1. การฝึกงาน (Apprentice Ship) เป็นกลวิธีเกี่ยวกับการเรียนการสอนโดยอาศัยความสัมพันธ์ระหว่างผู้จ้างและผู้รับจ้างในการฝึกงานและการได้มาซึ่งทักษะบางอย่างภายใต้การควบคุมดูแลของผู้ที่มีประสบการณ์
2. การฝึกเชิงสั่งสอน (Coaching) เป็นการฝึกงานเป็นรายบุคคลแบบตัวต่อตัวโดยเพื่อนร่วมงาน ผู้ควบคุมงาน หรือผู้ที่มีประสบการณ์
3. ชุดวิชา (Programmed Instruction) การใช้ชุดวิชาและสื่อต่าง ๆ ที่ให้ข้อมูลย้อนกลับโดยทันทีเกี่ยวกับการเรียนรู้
4. การเรียนรู้แบบชี้นำตัวเอง เป็นกลวิธีการเรียนการสอนที่ผู้เรียนรับผิดชอบการวางแผน ดำเนินการและประเมินผลการเรียนรู้ของตนเอง ผู้เรียนผู้ใหญ่สามารถใช้เพื่อน ครอบครัว และผู้เชี่ยวชาญทางเนื้อหาสาระเป็นทรัพยากรแหล่งเรียนรู้
5. ที่ปรึกษาหรือผู้ชี้แนะ (Mentoring) เป็นกลวิธีการเรียนการสอนที่ประกอบด้วยผู้ที่มีประสบการณ์มากกว่าให้ความเอาใจใส่ดูแลผู้ที่มีประสบการณ์น้อยกว่า เพื่อส่งเสริมให้เกิดความเจริญงอกงามทั้งในด้านวิชาชีพและบุคลิกภาพ
6. การนิเทศแบบคลินิก (Clinical Supervision) เป็นกลวิธีที่จะให้ข้อมูลย้อนกลับสำหรับเจ้าหน้าที่หรือลูกจ้างที่มีประสบการณ์อยู่แล้วและปฏิบัติงานได้ตลอดเวลา กระบวนการของการนิเทศแบบคลินิกประกอบด้วย 5 ขั้นตอน

6.1 การประชุมก่อนการสังเกตการณ์

6.2 การสังเกตการณ์และรวบรวมข้อมูล

6.3 การวิเคราะห์ข้อมูลและวางกลวิธี

6.4 การประชุม การติดตามผล

6.5 การประชุมเพื่อวิเคราะห์

ผลสรุป ทั้ง 5 ขั้นตอนดังกล่าวเป็นกลวิธีที่จะทำให้การปฏิบัติงานดีขึ้น

7. การฝึกอบรมแบบระหว่างประจำการ (On the Job Training) ผู้เชี่ยวชาญหรือผู้มีประสบการณ์จัดการเรียนการสอนสำหรับผู้เข้าทำงานใหม่ในระหว่างที่ทั้งผู้สอนและผู้เรียนปฏิบัติงาน กลวิธีนี้จะถูกนำมาใช้ในกรณีที่งานสลับซับซ้อนและผู้เชี่ยวชาญเป็นผู้ที่เหมาะสมที่สุดที่จะให้ความรู้ ทักษะแก่คนงานหรือผู้มาเป็นผู้เรียน

8. การใช้คอมพิวเตอร์เพื่อการเรียนการสอน (Computer Based Instruction) กลวิธีนี้ การเรียนการสอนจะประกอบด้วยรูปแบบการฝึก การลงมือปฏิบัติ การติว การสร้างสถานการณ์จำลอง และการแก้ปัญหาด้วยการใช้เครื่องคอมพิวเตอร์ กลวิธีชนิดนี้ ส่วนมากแล้วจะนำมาใช้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาทางไกล

9. การใช้อี-เมล (Electronic Mail) เป็นกลวิธีการแลกเปลี่ยนข้อมูลโดยใช้คอมพิวเตอร์

10. การเขียน (Writing) การเขียนในทุกลักษณะ ตัวอย่าง เช่น บทความ กลอน หนังสือบันทึก ฯลฯ ถึงแม้ว่าการเขียนเป็นกลวิธีที่ดีมากสำหรับปัจเจกบุคคล แต่กลวิธีนี้สามารถนำมาใช้ได้สำหรับการเรียนการสอนกลุ่มบุคคลได้

จากรูปแบบการสอนที่ได้กล่าวข้างต้นยังต้องมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบการเรียนการสอน การศึกษานอกโรงเรียนดังอิทธิพลต่อไปนี้

1. อิทธิพลการปฏิรูปการศึกษาตาม พ.ร.บ.การศึกษาแห่งชาติ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 ได้มีบทบัญญัติว่าด้วยการที่รัฐต้องจัดทำกฎหมายเกี่ยวกับการศึกษาแห่งชาติ ซึ่งได้แก่ พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 เพื่อเป็นหลักในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ให้มีความรู้ความสามารถ เป็นคนเก่ง คนดี และมีความสุขภายใต้วิถีชีวิตไทย และสามารถแข่งขันกับคนอื่น ๆ ได้ในสังคมโลก สถานศึกษาทั้งที่จัดการศึกษาในระบบการศึกษาดำเนินการตามหลักสูตร และการศึกษานอกระบบจะต้องจัดการศึกษาให้สอดคล้องกับการปฏิรูปการศึกษาดำเนินการตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติดังกล่าวซึ่งมีหลักการและแนวทางการจัดการศึกษาที่สำคัญ ๆ ดังนี้

1.1 หลักการที่สำคัญคือ เป็นการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับประชาชน ให้สังคมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา และมีการพัฒนาสาระและกระบวนการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง

1.2 หลักการที่ “ผู้เรียนสามารถเรียนรู้” และพัฒนาตนเองได้ และผู้เรียนมีความสำคัญที่สุด

1.3 การให้ความสำคัญทั้ง “ความรู้คุณธรรมกระบวนการเรียนรู้และการบูรณาการ

1.4 การจัดกระบวนการเรียนรู้ ให้สถานศึกษาจัดเนื้อหาสาระและกิจกรรมให้สอดคล้องกับความสนใจ ความถนัดของผู้เรียน มีการฝึกทักษะ กระบวนการคิด การจัดการ เรียนรู้จากประสบการณ์ และการปฏิบัติจริง คิดเป็น ทำเป็น รักการอ่าน และให้เกิดการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง จัดบรรยากาศสภาพแวดล้อมให้เกิดการเรียนรู้ได้ตลอดเวลา ทุกสถานที่ มีการประสานความร่วมมือกับบิดา มารดา ผู้ปกครองและบุคคลในชุมชนทุกฝ่าย เพื่อร่วมกันพัฒนาผู้เรียนตามศักยภาพ

1.5 การประเมินผู้เรียนโดยพิจารณาจากพัฒนาการของผู้เรียน ความประพฤติดุติกรรมการเรียนรู้ การร่วมกิจกรรมและการทดสอบควบคู่ไปในกระบวนการเรียนการสอนตามความเหมาะสมของแต่ละระดับและรูปแบบการศึกษา

สาระสำคัญดังกล่าวเป็นองค์ประกอบที่จะพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกายสติปัญญา จิตใจ อารมณ์ และสังคม มีคุณธรรม จริยธรรมในการดำเนินชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข ตามความมุ่งหมายของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ ซึ่งสถานศึกษาต่าง ๆ รวมทั้งการศึกษานอกโรงเรียนจะต้องเร่งปรับปรุงปฏิรูปการเรียนการสอนเพื่อให้สอดคล้องกับความมุ่งหมายดังกล่าว

2. อิทธิพลทางเศรษฐกิจและสังคมการดำเนินงานพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศไทยที่ผ่านมาตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1-7 มุ่งเน้นการพัฒนาเศรษฐกิจ การยกระดับรายได้ และการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานเป็นสำคัญ ไม่ได้ให้ความสำคัญกับการพัฒนามากเท่าที่ควร จนถึงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 พ.ศ. 2540-2544 มุ่งเน้นในการพัฒนาคุณภาพของคน เนื่องจากพบว่าสังคมมีปัญหาต่าง ๆ มากมาย อาทิ ปัญหาทรัพยากรธรรมชาติถูกทำลาย ปัญหาเศรษฐกิจ ปัญหาความยากจน ปัญหาโรคเอดส์ และยาเสพติด ปัญหาอาชญากรรม ปัญหาเกี่ยวกับคุณภาพชีวิตและคุณภาพประชากร เช่น การขาดระเบียบวินัย ไม่เคารพ กฎกติกาของสังคม การเอาเปรียบ แก่งแย่งชิงดี การฉ้อโกง ขาดความเอื้ออาทรระหว่างสมาชิกร่วมสังคม เป็นต้น ทิศทางการพัฒนาประเทศในปัจจุบันจึงมุ่งเน้นให้พัฒนาคนเป็นสำคัญ ดังจะเห็นได้จากแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 ได้กล่าวถึงวัตถุประสงค์ในการพัฒนาศักยภาพคนไทยไว้ดังนี้

2.1 เพื่อพัฒนาศักยภาพของคนทางด้านจิตใจให้เป็นคนดี มีคุณธรรม มีจิตสำนึกที่ดีต่อสังคมส่วนรวม

2.2 เพื่อพัฒนาคนทุกคนให้สามารถวิเคราะห์บนหลักของเหตุผล มีการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต มีโลกทัศน์กว้าง มีประสิทธิภาพในกระบวนการผลิตสูงขึ้น สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วทางด้านเศรษฐกิจและสังคม

2.3 เพื่อส่งเสริมให้คนมีสุขภาพพลานามัยดีถ้วนหน้า มีความรู้ความเข้าใจ และสามารถในการป้องกันโรค และดูแลสุขภาพของตนเองและครอบครัวได้อย่างมีประสิทธิภาพ

2.4 เพื่อเสริมสร้างโอกาสให้ประชาชนกลุ่มด้อยโอกาสทุกกลุ่มได้รับการคุ้มครองช่วยเหลือ และได้รับบริการพื้นฐานทางสังคมทุกด้านอย่างเหมาะสมทั่วถึงและเป็นธรรม เพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างปกติสุขและสมศักดิ์ศรี

จากวัตถุประสงค์ในการพัฒนาคนดังกล่าว อาจสรุปได้ว่าคนไทยที่พึงประสงค์จะต้องเป็นคนดี คนเก่ง มีความรู้คู่คุณธรรม และมีความสุข ซึ่งการจัดการศึกษาในทุกรูปแบบก็จะต้องพัฒนาคนให้มีลักษณะที่พึงประสงค์

3. อิทธิพลความก้าวหน้าของเทคโนโลยี/ความเป็นโลกาภิวัตน์ ปัจจุบันความก้าวหน้าทางด้านเทคโนโลยีเป็นไปอย่างรวดเร็ว มีการแข่งขันกันสูงในการผลิตและพัฒนาเทคโนโลยี ส่งผลให้เครื่องมือเครื่องใช้ในการสื่อสารและการส่งข้อมูลมีมากมาย ทันสมัยและเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ประชาชนสามารถได้รับความรู้และข่าวสารอย่างรวดเร็วและสะดวกสบายมากขึ้น ทั้งจากสิ่งพิมพ์ วิทยุ เทปเสียง โทรทัศน์ ซีดีรอม คลอดจนอินเทอร์เน็ต สื่อต่าง ๆ เหล่านี้ช่วยเชื่อมโยงแหล่งความรู้ และข้อมูลข่าวสารที่มีอยู่ในโลกเข้าด้วยกัน จนเป็นยุคโลกาภิวัตน์ ซึ่งลักษณะเช่นนี้เป็นสิ่งที่ดีมีประโยชน์ แต่จำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องเตรียมคนให้มี ความสามารถในการใช้เทคโนโลยีและการเลือกรับข้อมูลที่เป็นประโยชน์ วิธีการเรียนการสอน จำเป็นต้องปรับปรุงและพัฒนาไปอีกระดับหนึ่ง ด้วยความหลากหลายของกลุ่มเป้าหมายที่มีความ แตกต่างทั้งด้านอาชีพ ความสนใจ ความถนัด คลอดจนข้อจำกัดต่าง ๆ อาจทำให้ความต้องการทางด้านความรู้และข้อมูลแตกต่างกันไป การนำเทคโนโลยีมาใช้ประโยชน์ในการเรียนการสอน และการเตรียมนักศึกษา ให้มีความรู้ความสามารถในการใช้เทคโนโลยีเพื่อแสวงหาความรู้ที่เหมาะสมกับตน จึงเป็นสิ่งที่จำเป็นอย่างยิ่ง

4. อิทธิพลทางการเมืองการปกครอง จากการประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 มีผลให้ประชาชนมีความตื่นตัวในการเมืองการปกครองมากขึ้น ทั้งนี้เพราะรัฐธรรมนูญได้กำหนดสิทธิ เสรีภาพและได้มีการกระจายอำนาจการปกครองมากขึ้น จากกระแสแนวคิดเรื่องประชาสังคมได้ลงสู่การปฏิบัติชุมชนมีการรวมตัว กำหนดทิศทาง และเป้าหมาย การพัฒนาของตน ประชาชนให้ความสำคัญกับการเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดกิจกรรม

พัฒนาต่าง ๆ องค์การท้องถิ่นมีอำนาจและได้รับการจัดสรรทรัพยากรเพื่อดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งด้านการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานของชุมชน พัฒนาคมนาคม พัฒนาแหล่งความรู้ต่าง ๆ เมื่อการปกครองเปลี่ยนแปลงไปเช่นนี้การเรียนการสอนก็จำเป็นต้องพัฒนาให้สอดคล้องกัน (ศูนย์บริการการศึกษานอกโรงเรียนกรุงเทพมหานคร 3, 2545, หน้า 1-4)

สรุปรูปแบบการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนสำหรับผู้ใหญ่ต้องคำนึงถึงธรรมชาติของผู้ใหญ่และความแตกต่างของบุคคล และรูปแบบการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนเพื่อให้เกิดการเรียนรู้จึงต้องมีความแตกต่างกันตามสภาพและสิ่งแวดล้อมของผู้เรียน

แนวคิดของการศึกษาผู้ใหญ่

ชัยฤทธิ์ โพธิสุวรรณ (2544, หน้า 55 อ้างอิงจาก Knowles, 1978) กล่าวถึงแนวคิดของลินเดเมน (Lindemen) เกี่ยวกับการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ สามารถสรุปเป็นประเด็นที่สำคัญดังนี้ คือ

1. เมื่อผู้ใหญ่ตระหนักว่าการเรียนรู้สามารถตอบสนองความต้องการ และความสนใจของตนเอง นั้นหมายถึง ผู้ใหญ่ถูกกระตุ้นให้พร้อมที่จะเรียนรู้แล้ว จุดนี้นั่นเองเป็นจุดเหมาะสมในการเริ่มต้นกิจกรรมการเรียนรู้ของผู้ใหญ่

2. ผู้ใหญ่มุ่งที่ให้การเรียนรู้เกิดประโยชน์กับชีวิตจริง (Life-Centered) ดังนั้นการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ควรใช้สถานการณ์จริงในชีวิตเป็นเนื้อหาของการเรียนรู้

3. แหล่งทรัพยากรการเรียนรู้ที่ดีที่สุดของผู้ใหญ่คือประสบการณ์นั่นเอง นั่นหมายความว่าวิธีหลักในการเรียนรู้ของผู้ใหญ่น่าจะเป็นการวิเคราะห์ศึกษาประสบการณ์ของผู้ใหญ่

4. ผู้ใหญ่มีความต้องการอย่างแรงกล้าที่จะชี้นำตนเอง (Self-Directing) ดังนั้นบทบาทของผู้สอนน่าจะเป็นการเข้าร่วมกระบวนการสืบค้นหา (Mutual Inquiry) กับผู้เรียนผู้ใหญ่มากกว่าบทบาทผู้ถ่ายทอดเนื้อหาและวัดว่าผู้ใหญ่วิเคราะห์เนื้อหาเหล่านั้นเท่าใด

5. ความแตกต่างระหว่างบุคคล (Individual Differences) ของผู้ใหญ่เพิ่มมากขึ้นตามอายุ นั่นคือในการจัดการศึกษาให้แก่ผู้ใหญ่ควรให้ความสำคัญในการชดเชยในความแตกต่างของผู้เรียน ผู้ใหญ่ไม่ว่าในด้านรูปแบบการเรียนรู้ ระยะเวลา สถานที่ และความเร็ว ช้าของกิจกรรมการเรียนรู้

ชัยฤทธิ์ โพธิสุวรรณ (2544, หน้า 59-60 อ้างอิงจาก Knowles, 1975) ได้ให้ข้อคิดเกี่ยวกับการเรียนรู้โดยการชี้นำตนเองสรุปได้ดังนี้

1. ผู้ที่ริเริ่มการเรียนรู้ด้วยตนเอง จะเรียนได้มากกว่าและดีกว่าผู้ที่ รรรับจากผู้อื่น ผู้ที่เรียนรู้โดยการชี้นำตนเองจะเรียนอย่างตั้งใจ อย่างมีจุดหมายและอย่างมีแรงจูงใจสูง นอกจากนั้นยังใช้ประโยชน์จากการเรียนรู้ได้ดีกว่า และยาวนานกว่าผู้ที่รอรับความรู้

2. การเรียนรู้โดยการชี้นำตนเอง สอดคล้องกับจิตวิทยาพัฒนาการ กล่าวคือเด็กตามธรรมชาติต้องพึ่งพิงผู้อื่นและต้องการผู้ปกครองปกป้องเลี้ยงดูและตัดสินใจแทนเมื่อเติบโตเป็นผู้ใหญ่ก็พัฒนาขึ้นให้มีความอิสระ พึ่งพิง จากภายนอกลดลง และเป็นตัวเอจนมีคุณลักษณะการชี้นำตนเอง

3. นวัตกรรมใหม่ รูปแบบของกิจกรรมการศึกษาใหม่ เช่น ห้องเรียนแบบเปิด ศูนย์การเรียนรู้ การศึกษาแบบอิสระ เป็นต้น เป็นรูปแบบของกิจกรรมการศึกษาที่เพิ่มบทบาทของผู้เรียน ให้ผู้เรียนรับผิดชอบกระบวนการเรียนรู้ของตนเองเพิ่มมากขึ้น ในลักษณะเรียนรู้โดยการชี้นำตนเองเพิ่มมากขึ้น

4. การเรียนรู้โดยการชี้นำตนเองเป็นลักษณะการเรียนรู้เพื่อความอยู่รอดของมนุษย์ตามสภาพความเปลี่ยนแปลงที่เกิดตลอดเวลาและทวีความรวดเร็วมากขึ้นตามความก้าวหน้าของเทคโนโลยี การเรียนรู้โดยการชี้นำตนเองเป็นกระบวนการต่อเนื่องตลอดชีวิตของมนุษย์โลก

สมคิด อิศระวัฒน์ (2543, หน้า 24-25 อ้างอิงจาก Knowles, 1978) มีแนวความคิดผู้ใหญ่ผู้นั้นมีความแตกต่างจากเด็ก ประเด็นของความแตกต่างระหว่างเด็กและผู้ใหญ่ ดังนี้

1. ความคิดรวบยอดเกี่ยวกับตนเอง (Self-Concept) ผู้ใหญ่จะมีความเป็นตัวของตัวเอง คิดว่าตนเองสามารถชี้นำตนเองได้ (Self-Direction) ผู้ใหญ่จึงไม่ชอบให้ใครบอก (ถ้าตนเองไม่ต้องการ) หรือบิบบังคับ เพราะคิดว่าตนเองสามารถตัดสินใจด้วยตัวเองได้ ในขณะที่เด็กต้องพึ่งพิงผู้ใหญ่ ต้องทำตามที่คุณใหญ่ต้องการ เพื่อให้ได้สิ่งที่ตนเองปรารถนา

2. ประสบการณ์ (Experience) ผู้ใหญ่เป็นบุคคลซึ่งมีประสบการณ์มากกว่าเด็ก เพราะมีอายุมากกว่า มีโอกาสสะสมสิ่งที่ผ่านเข้ามาในชีวิต ในขณะที่เด็กมีประสบการณ์น้อยกว่า จากประสบการณ์ที่ผ่านเข้ามาในชีวิต ทำให้ผู้ใหญ่มีความสามารถชี้นำตนเอง

3. ความพร้อมที่จะเรียน (Readiness to Learn) ผู้ใหญ่ส่วนใหญ่ มีความพร้อมที่จะเรียนมากกว่าเด็ก สาเหตุเนื่องมาจาก ผู้ใหญ่มีความต้องการที่จะเรียน เพราะมองว่า สิ่งที่เรียนเป็นสิ่งที่จำเป็นสำหรับชีวิต เป็นสิ่งที่จำเป็นประโยชน์ หรือเป็นปัญหาของคนในขณะนั้น ฯลฯ ดังนั้น ผู้ใหญ่จึงมีความพร้อมที่จะเรียนในขณะที่เด็กมีความพร้อมที่จะเรียนน้อยกว่า ส่วนใหญ่เรียนเพราะตนเองถูกบังคับ หรือเรียนเพราะทุกคนเรียน

4. ทักษะเกี่ยวกับเวลาและเป้าหมายการเรียนรู้ (Time Perspectives) ผู้ใหญ่ส่วนใหญ่มีความตระหนักอยู่ตลอดเวลาว่า ตนเองเหลือเวลาอีกไม่มาก เป้าหมายในการเรียนรู้ จึงควรเป็นสิ่งที่ตนสามารถเอาไปใช้ได้ หรือเป็นสิ่งที่จำเป็นประโยชน์ หรือเป็นปัญหาในชีวิตของคน ผู้ใหญ่ต้องการรู้ว่า

"ขณะนี้อยู่ที่ไหน" "จะไปที่ใด" ลักษณะการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ จึงเน้นเรื่องที่เป็นปัญหามากกว่าเรื่องทั่ว ๆ ไป

อรวรรณ กิมะพันธุ์ (2542, หน้า 78-79 อ้างอิงจาก Rogers, n.d.) มีแนวคิดเกี่ยวกับการเรียนรู้ของมนุษย์ของ โรเจอร์สเพื่อนำไปสู่หลักการสำคัญของการจัดการเรียนการสอนของการศึกษานอกระบบโรงเรียน คือ

1. มนุษย์มีศักยภาพตามธรรมชาติที่จะเรียนรู้ มนุษย์มีความอยากรู้อยากเห็นโลกที่เขาอยู่นอกเสียจากความอยากรู้ความอยากรู้นั้นจะถูกสกัดกั้นไว้ด้วยประสบการณ์ที่เขาได้รับจากกระบวนการทางการศึกษา
2. การเรียนรู้ที่สำคัญจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อผู้เรียนมองเห็นว่าเนื้อหาวิชาที่เรียนมีความสัมพันธ์กับจุดมุ่งหมายในชีวิตของเขา
3. การเรียนรู้ที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงความเป็นตัวของตัวเอง หรือเปลี่ยนแปลงการรับรู้ภาพพจน์ของตนเอง เป็นการเรียนรู้ที่น่ากลัวและไม่เป็นที่ต้องการของผู้ใหญ่
4. การเรียนรู้ทั้งหลายที่ดูเหมือนกับว่าจะเป็นเรื่องที่น่ากลัวสำหรับการเป็นตัวของตัวเองจะเป็นเรื่องที่ง่ายขึ้น ถ้าอำนาจบังคับจากภายนอกมีระดับน้อยที่สุด เช่น ผู้เรียนซึ่งมีปัญหาเรื่องการอ่านและถูกจัดให้อยู่ในกลุ่มที่มีปัญหาจะรู้สึกหวาดกลัว ยิ่งถูกบังคับให้อ่านออกเสียงต่อหน้าเพื่อน ๆ และถูกหัวเราะเยาะจากการพยายามอ่านของเขา จะทำให้เขาไม่ต้องการเรียน แต่ในทางตรงกันข้าม ถ้าจัดสภาพแวดล้อมที่ส่งเสริมให้เขามีความเข้าใจตนเอง ให้มีการประเมินผลเอง ไม่มีการถูกข่มขู่จากภายนอก จะทำให้เขามีโอกาสพัฒนาตนเองได้ในที่สุด
5. เมื่อสิ่งที่ทำให้การรู้สึกข่มขู่หมดไป ผู้เรียนจะสามารถเรียนรู้จากประสบการณ์การเรียนที่แตกต่างไปจากเดิมและการเรียนรู้ก็จะดำเนินไปได้ด้วยดี
6. การเรียนรู้ที่สำคัญ ๆ ส่วนใหญ่จะต้องเกิดจากการลงมือปฏิบัติจริง การปฏิบัติจริงจะช่วยให้ผู้เรียนที่แตกต่างไปจากเดิมและการเรียนรู้ก็จะดำเนินไปได้ด้วยดี
7. การเรียนรู้จะเกิดขึ้นได้สะดวกยิ่งขึ้น ถ้าผู้เรียนได้มีส่วนรับผิดชอบต่อกระบวนการเรียนรู้นั้นด้วย
8. การเรียนรู้ที่เกิดจากตัวผู้เรียนเอง หรือผู้เรียนเข้าไปเกี่ยวข้องกับตัวทั้งในด้านอารมณ์ความรู้สึก และสติปัญญา จะเป็นการเรียนรู้ที่ลึกซึ้งและคงทน
9. ความเป็นอิสระ ความคิดสร้างสรรค์และการพึ่งตนเอง จะเกิดขึ้นได้ง่ายขึ้น ถ้าการวิจารณ์ตนเอง และการประเมินตนเองเป็นสิ่งสำคัญอันดับแรก ส่วนการประเมินผลโดยผู้อื่นเป็นความสำคัญรองลงไป

10. การเรียนรู้ที่เป็นประโยชน์มากที่สุดต่อสังคมปัจจุบัน คือ การเรียนรู้กระบวนการเรียนรู้ การปล่อยให้ตัวเองสามารถเรียนรู้ได้อย่างไม่หยุดยั้ง และการนำเอากระบวนการเปลี่ยนแปลงเข้ามาไว้เป็นส่วนหนึ่งของตนเอง

สมคิด อิศระวัฒน์ (2543, หน้า 25-26 อ้างอิงจาก Smith, 1982) มีแนวคิดว่าเด็กและผู้ใหญ่มีความแตกต่างกัน ประเด็นของความแตกต่างได้แก่

1. การเข้าร่วมกิจกรรมการเรียนรู้ ผู้ใหญ่มีหลายบทบาท มีภาระความรับผิดชอบ มีตำแหน่ง ดังนั้น เวลาของผู้ใหญ่ซึ่งจะอุทิศให้กับการเรียนจึงอาจทำได้ไม่เต็มที่เพราะต้องใช้เวลาในการปฏิบัติหน้าที่อื่น เวลาสำหรับผู้ใหญ่เป็นสิ่งที่มีความสำคัญในขณะที่เด็กมีได้คิดเช่นเดียวกับผู้ใหญ่ เด็กใช้เวลาในการเล่นหรืออยู่ที่โรงเรียน มีหน้าที่เรียนเพียงอย่างเดียว ผู้ใหญ่มองเห็นว่าการลงทุนเรื่องเวลา มีความสำคัญเช่นเดียวกับเรื่องการเงินและความพยายาม การเข้าร่วมกิจกรรมการเรียนรู้ของผู้ใหญ่จึงเกิดจากการที่บุคคลนั้นได้ประโยชน์หรือไม่

2. ประสบการณ์ จากบทบาทและความรับผิดชอบต่าง ๆ เช่นการเป็นหัวหน้างาน เป็นสามี เป็นพ่อ เป็นนักศึกษา เป็นสมาชิกสโมสร โลออนส์ ทำให้ผู้ใหญ่มีประสบการณ์มากมาย ในขณะที่ประสบการณ์ของเด็กมีเพียงการเรียนในโรงเรียน

3. ขั้นตอนการพัฒนาการในช่วงชีวิต ผู้ใหญ่จะผ่านขั้นตอนการพัฒนาการในช่วงชีวิตมากกว่าเด็กในขณะที่เด็กอาจผ่านเพียง 1-2 ขั้น

4. ความวิตกกังวลและความรู้สึกขัดแย้ง ผู้ใหญ่มักจะมีความกังวล และความกลัวในการเปลี่ยนแปลง สิ่งที่ผู้ใหญ่ต้องการคือ ความปลอดภัย ในขณะที่เด็กไม่มีความรู้สึกกลัว จึงมีความกล้าที่จะทำ

อรวรรณ กิมะพันธุ์ (2542, หน้า 71 อ้างอิงจาก Freire, n.d.) มีแนวคิดว่าการสอนให้ผู้ใหญ่อ่านและเขียนนั้นจะต้องชักจูงให้เขาได้คิดและพิจารณาว่า เขาเหล่านั้นเป็นมนุษย์ผู้ชายและผู้หญิง และเป็นผู้ผลิตของสังคม แพร์จะเปลี่ยนผู้อ่านไม่ออกและเขียนไม่ได้เหล่านั้นจากความเฉื่อยชาและปฏิบัติตามอย่างว่าง่าย ให้แต่ละคนได้คิดพิจารณาถึงปัญหาและความทุกข์ยากที่แต่ละคนได้รับ ให้เข้าใจว่าเขาเป็นส่วนหนึ่งในกระบวนการที่จะสรรค์สร้างวัฒนธรรมได้ และสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับวัฒนธรรมของมนุษย์ด้วยกันเองอีกด้วย เมื่อผู้ใหญ่เห็นว่าพวกเขามีบทบาทในการสร้างวัฒนธรรมของตนเอง ถือได้ว่าเป็นความสำเร็จในการที่จะเริ่มขั้นตอนแรกที่จะเข้าใจถึง ความสำคัญ ความจำเป็น และความเป็นไปได้ที่จะเรียนรู้ทักษะการอ่านและการเขียน ซึ่งผู้ใหญ่จะเรียนรู้การอ่านออกเขียนได้จากแง่มุมทางสังคมและการเมืองมากกว่าเรียนจากตำราการอ่านและเขียนโดยตรง

ดังนั้นแนวคิดของ เปาโล แฟร์ เกี่ยวกับการสอนให้ผู้ใหญ่รู้หนังสือ นั่นถือได้ว่าเป็นการปฏิวัติทางวัฒนธรรมเพื่อเสรีภาพซึ่งจะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในตัวของผู้ใหญ่ให้ได้ตระหนักถึงแรงกดดันทางสังคมและสภาพแวดล้อม ซึ่งมีผลต่อการดำเนินชีวิตของพวกเขา และเพื่อให้ผู้ใหญ่ได้รับการกระตุ้นเสริมแรง ตลอดจนการมีทักษะอย่างเพียงพอที่จะนำไปสู่การมีอิสรภาพและเสรีภาพอย่างแท้จริง

แนวคิด ความเชื่อและหลักการของการศึกษานอกโรงเรียน นั้นกล่าวว่า มีที่มาทางด้านจิตวิทยาและปรัชญาเป็นแหล่งสำคัญ วิชาปรัชญาเป็นวิชาเก่าแก่ กล่าวถึงหลักการแห่งการเรียนรู้ ความจริง ความงาม คุณค่า นับว่าเป็นประเด็นใหญ่ครอบคลุมการเรียนรู้ในวิชาต่าง ๆ ดังนั้นวิชาปรัชญาจึงมีเรื่องราวเกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์ กล่าวคือ มนุษย์มีธรรมชาติเป็นอย่างไรเป็นเพียงเสมือนเครื่องจักรกลหรือเป็นอินทรีย์ที่มีอิสระในการคิดและการตัดสินใจ ซึ่งความเชื่อที่แตกต่างกันทั้ง 2 แนวนี้ได้กลายเป็นประเด็นสำคัญในการจัดการศึกษา และฝึกอบรมอยู่ตลอดมา

ความเชื่อในทางจิตวิทยานั้น แม้ว่าจะได้พยายามพัฒนาเป็นวิทยาศาสตร์ในระยะหลัง ๆ นี้ ก็ยังมีลักษณะจำกัดอยู่ เพราะเรื่องของจิตใจเป็นนามธรรมไม่สามารถจะจับต้องทดลองได้ง่าย เหมือนดังวัตถุ แม้นักจิตวิทยาด้วยกันเองก็ยังมีความเห็นแตกต่างกันเป็นหลายฝ่าย ในที่นี้จะกล่าวถึงความเชื่อที่เป็นพื้นฐานการจัดการเรียนการสอนการศึกษานอกระบบเพียง 4 ประการคือ

1. ความเชื่อด้านพฤติกรรมนิยม (Behaviorism) เป็นทฤษฎีที่สำคัญอย่างหนึ่งในด้านการเรียนรู้ อธิบายว่า พฤติกรรมของคนเกิดจากการเร้าของสิ่งเร้า คนเราทำปฏิกิริยาตอบสนองต่อสิ่งเร้า ถ้ามีสิ่งเร้า การตอบสนองก็ไม่มี เช่น ครู อุปรณ์ หนังสือ เหตุการณ์ จัดให้แก่ผู้เรียน โดยควรจัดให้เป็นขั้นตอน มีลำดับ และให้มีการเสริมแรงเป็นระยะ ๆ ก็จะทำให้เกิดการเรียนรู้ และการปรับพฤติกรรมขึ้นได้

2. ความเชื่อด้านมนุษยนิยม (Humanism) เป็นทฤษฎีที่นิยมกันอย่างกว้างขวาง ในวงการศึกษานอกระบบ ทฤษฎีนี้ต่างกับพฤติกรรมนิยม พฤติกรรมนิยมเชื่อว่า พฤติกรรมเป็นผลจากสิ่งเร้า แต่มนุษยนิยมเห็นว่า พฤติกรรมเป็นผลจากจิตใจของมนุษย์เอง ซึ่งมีความต้องการ มีการจูงใจมีเสรีภาพสามารถเลือกกระทำได้ การเรียนรู้จึงเกิดจากการเลือกสรรของผู้เรียนเอง สิ่งที่ไม่มีความหมายแก่ตัวผู้เรียน เขาก็ไม่เลือกที่จะเรียน และการเรียนรู้ก็ไม่เกิดขึ้น ดังนั้น การจัดกิจกรรมการเรียนรู้จึงต้องให้ตอบสนองความต้องการของผู้เรียนและจูงใจผู้เรียน

3. ความเชื่อตามทฤษฎีความรู้ความเข้าใจ (Cognitive Theory) เป็นแนวคิดนักจิตวิทยา กลุ่มทฤษฎีการรับรู้ที่เรียกว่า เกสตาลท์ (Gestalt) หรือทฤษฎีเกสตาลท์ เน้นหนักในการแก้ปัญหาด้วยการหยั่งเห็น (Insight) การเรียนการสอนจึงต้องเน้นให้ผู้เรียนมองเห็นความสัมพันธ์ระหว่าง

สิ่งต่าง ๆ เพราะจะทำให้สามารถมองเห็นวิธีแก้ปัญหาได้ การเรียนรู้เกิดจากการหยั่งเห็นของผู้เรียน ผู้เรียนจะมองดูสถานการณ์ทั้งหมด และมองเห็นความสัมพันธ์ระหว่างส่วนประกอบต่าง ๆ ของสถานการณ์นั้น และคิดขึ้นได้ทันทีว่าจะแก้ปัญหาอย่างไร การจัดการเรียนการสอนจึงต้องจัดให้ผู้เรียน เรียนจากส่วนรวมมาหาส่วนย่อย และให้ผู้เรียนมองเห็นความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งที่เรียน

4. ความเชื่อด้านหลักวิชาการศึกษาผู้ใหญ่ (Andragogy) มีความเชื่อว่า การเรียนรู้ของผู้ใหญ่ไม่เหมือนกับเด็ก เพราะมีอะไรที่แตกต่างกันหลายอย่าง เช่น มโนทัศน์ของผู้เรียน ประสบการณ์ของผู้เรียน ความพร้อมของผู้เรียน และแนวทางในการเรียนรู้ หลักวิชาการศึกษาสำหรับผู้ใหญ่เป็นประโยชน์ในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ให้สอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียน และสอดคล้องกับธรรมชาติของผู้เรียน วิธีการเรียนการสอนจะส่งเสริมให้ผู้เรียนมีส่วนร่วม ได้แสดงออกและนำตนเอง

5. แนวคิดเรื่อง “คิดเป็น” ดร.โกวิท วรพิพัฒน์ นักการศึกษาของไทยและ อดีตเป็นอธิบดีกรมการศึกษานอกโรงเรียน ได้แสดงแนวคิดทางการศึกษานอกโรงเรียน ไว้เมื่อครั้งดำรงตำแหน่งหัวหน้ากองการศึกษาผู้ใหญ่ กรมสามัญศึกษา โดยมีหลักการว่า ความต้องการขั้นพื้นฐานของการเรียนของมวลชนเพื่อมุ่งให้เกิดความประสมกลมกลืน และเข้ากันได้ระหว่างคนกับสิ่งแวดล้อม ซึ่งความสมดุลจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อคนสามารถเอาชนะอุปสรรคต่าง ๆ หรือสามารถปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมได้ ซึ่งเรียกว่า “คิดเป็น” คำว่าคิดเป็นนี้ได้นำไปใช้ในโครงการศึกษาผู้ใหญ่แบบเปิดเสรีเพื่อฝึกอบรมครูในโครงการมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2513 (ศูนย์บริการการศึกษานอกโรงเรียน กรุงเทพมหานคร 3, 2545, หน้า 4-5)

โดยสรุป แนวคิดการเรียนรู้ของผู้ใหญ่จึงเห็นได้ว่าเป็นการเรียนรู้ด้วยการชี้นำตนเองและการเรียนรู้ที่ดีที่สุดของผู้ใหญ่คือ การวิเคราะห์ศึกษาประสบการณ์ของผู้ใหญ่ จึงต้องศึกษาหารูปแบบการจัดการศึกษาสายสามัญให้สอดคล้องกับผู้ใหญ่ ซึ่งมีข้อแตกต่างระหว่างบุคคลของผู้ใหญ่เพิ่มมากขึ้นตามอายุ นั่นคือการจัดการศึกษาให้ผู้ใหญ่ตามแนวคิดของ Lindemen และ Smith Knowles, Freire, Rogers นั้นต้องจัดให้สอดคล้องกับแนวความคิด เพื่อให้ผู้ใหญ่ได้เรียนรู้อย่างมีความสุขและพอใจ ซึ่งจะได้ความสุขมาโดยที่เป็นคนคิดเป็น ตัดสินใจ และสามารถแก้ปัญหาได้ในสถานการณ์ต่าง ๆ

องค์ประกอบการเรียนรู้การสอนผู้ใหญ่

เพื่อให้การสอนผู้ใหญ่ได้ผลตามความคาดหวัง จำเป็นต้องคำนึงถึงองค์ประกอบต่าง ๆ ต่อไปนี้

สมคิด อิศระวัฒน์ (2543, หน้า 188-197) สรุปองค์ประกอบทั้ง 6 ประการดังนี้

1. วัตถุประสงค์ของการสอน เป็นที่มาของการคัดเลือกวิธีการสอน เมื่อคัดเลือกวิธีการสอน ผู้สอนจึงต้องคำนึงถึงวิธีการสอนที่ช่วยให้ผู้เรียนบรรลุเป้าหมายทั้ง 3 ประการต่อไปนี้

1.1 ความรู้ (Cognitive)

1.2 มีทักษะด้านการปฏิบัติ (Psychomotor)

1.3 เจตคติที่ดี มีความชื่นชม ชื่นชอบ (Affective)

จากเป้าหมายของการสอนดังกล่าว จะพบว่าหากผู้สอนใช้วิธีการบรรยายอย่างเดียวเป้าหมายทั้ง 3 ประการคงจะบรรลุเพียงข้อเดียวคือด้านความรู้ ดังนั้นเพื่อให้ผู้เรียนบรรลุเป้าหมายทั้ง 3 ประการ ผู้สอนจึงต้องแสวงหาเทคนิควิธีที่จะให้บรรลุเป้าหมายให้มากที่สุด

2. ผู้เรียน เป็นองค์ประกอบสำคัญที่มีผลต่อการคัดเลือกวิธีการสอน ผู้สอนจะใช้วิธีการสอนแบบใดต้องคำนึงถึงผู้เรียนเป็นหลัก

2.1 ลักษณะของผู้เรียนเป็นปัจจัยอีกประการหนึ่งซึ่งมีผลต่อการคัดเลือกวิธีการสอน ผู้สอนจำเป็นต้องรู้ว่าผู้เรียนมีลักษณะอย่างไร วิธีการสอนที่คัดเลือกจะเหมาะสมกับผู้เรียนหรือไม่

2.2 จำนวนผู้เรียนเป็นองค์ประกอบอีกอย่างหนึ่งในการกำหนดวิธีสอน เนื่องจากการสอนแต่ละแบบมีส่วนสัมพันธ์กับจำนวนผู้เรียน

3. เนื้อหาเป็นอีกปัจจัยหนึ่งซึ่งมีผลต่อการเลือกวิธีการสอนเช่น การสอนให้รู้จักใช้เครื่องคอมพิวเตอร์ ผู้สอนไม่อาจใช้วิธีการบรรยายแต่ต้องใช้วิธีการฝึกปฏิบัติ การคัดเลือกวิธีสอนจึงต้องพิจารณาว่าเนื้อหาเรื่องนั้นเหมาะกับการสอนนั้นหรือไม่

4. สถานที่และอุปกรณ์ มีผลต่อการเลือกวิธีการสอนเป็นอย่างยิ่ง อาทิเช่น ถ้าสถานที่คับแคบ ผู้เรียนนั่งเรียนแออัด จะทำให้ผู้สอนไม่อาจใช้วิธีการสอนได้หลายแบบ สถานที่ที่ใช้ในการสอนหรือฝึกอบรม จำเป็นต้องมีความกว้างขวาง มีพื้นที่มากพอสำหรับจำนวนคน มีพื้นที่กว้างขวางพอสำหรับการจัดกิจกรรม เก้าอี้สามารถปรับเปลี่ยนได้จึงจะใช้วิธีการสอนได้หลายแบบ ความคับแคบของสถานที่ อาจทำให้วิธีการสอนที่นำมาใช้มีความจำกัด บางกรณีแม้ว่าวิธีการสอนที่ออกมาจะดีมากเพียงใดก็ตาม แต่ถ้าอุปกรณ์หรือสถานที่ไม่พร้อม ผู้สอนก็ต้องหลีกเลี่ยงใช้วิธีการอย่างอื่น เช่น การบรรยายโดยใช้คอมพิวเตอร์โปรแกรมเพาเวอร์พอยท์ประกอบการนำเสนอ แม้ว่าผู้สอนจะทำ

โปรแกรมการนำเสนอสีสวยสดภาพประกอบดีเพียงใดก็ตามแต่ถ้าไม่เครื่อง LCD วิธีการก็ต้องเปลี่ยนมาใช้ในการนำเสนอโดยแผ่นใส

5. เวลาถือว่าเป็นองค์ประกอบที่สำคัญอย่างหนึ่งที่ทำให้ผู้สอนไม่อาจเลือกเทคนิคการสอนตามที่ต้องการ โดยทั่วไปเมื่อมีหลักสูตรฝึกอบรม เจ้าหน้าที่ฝึกอบรม มักกำหนดหัวข้อและเวลาเอง อาทิเช่น เรื่องหัวหน้างานในฝัน เนื้อหาการอบรมมีทั้งหมด 7 หัวข้อใหญ่มีเวลาอบรมทั้งหมด 1 วัน ในกรณีดังกล่าวนี้จึงพบว่าผู้สอนไม่อาจใช้เทคนิคการสอนอย่างใดได้เลยนอกจากการบรรยายภายในห้องเรียน

6. จุดเด่นและจุดอ่อนของการสอนแต่ละวิธี

วิธีสอนที่นำมาใช้ในการสอนครั้งนี้คือ

6.1 แบ่งผู้เรียนเป็นกลุ่มย่อยตามแผนกที่สังกัด (ข้อดีของการแบ่งกลุ่มย่อย คือ มีผู้เรียนจำนวนไม่มาก ทุกคนสามารถมีส่วนร่วมอย่างทั่วถึง)

6.2 ใช้เทคนิคการระดมสมองภายในกลุ่มย่อย (ข้อดีของการระดมสมองคือทุกคนมีส่วนร่วม ทุกคนได้แสดงออก)

6.3 ใช้เทคนิคการอภิปรายกลุ่ม พิจารณาข้อดีข้อเสียของแต่ละวิธี สรุปเป็นข้อเสนอแนะของกลุ่ม (ข้อดีของการอภิปราย คือ สมาชิกมีส่วนร่วมในการพูด การแสดงความคิดเห็น)

6.4 ใช้เทคนิคแบบศูนย์การเรียนรู้ โดยให้ผู้เรียนแต่ละกลุ่มสลับสับเปลี่ยนพิจารณาผลงานของกลุ่มอื่น โดยใช้เวลา กลุ่มละ 5-7 นาที สลับจนครบทุกกลุ่ม (ข้อดีของเทคนิคแบบศูนย์การเรียนรู้ คือผู้เรียนมีโอกาสเรียนรู้กิจกรรมและเนื้อหาของแต่ละกลุ่ม ให้ข้อเสนอแนะ ได้ฝึกการทำงานเป็นกลุ่มมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น และได้เปลี่ยนอิริยาบถ)

6.5 ใช้เทคนิคการอภิปรายกลุ่มอีกครั้ง

6.6 ใช้เทคนิคการนำเสนอ (ข้อดีคือมีโอกาสฝึกพูด แสดงออก)

6.7 ใช้เทคนิคการอภิปรายกลุ่มใหญ่ (ข้อดีคือฟังความคิดเห็นของสมาชิกพร้อมกันทั้งห้อง)

อุ้นดา นพคุณ (2546, หน้า 107-108 อ้างอิงจาก Caffarella, 1994) กล่าวถึงการสร้างแผนการเรียนการสอนมีองค์ประกอบ 6 เรื่อง

1. ผู้เข้าร่วมโปรแกรม (Program Participations) แต่ละคนจะมีบุคลิกภาพ ประสบการณ์ ทักษะ และค่านิยมของแต่ละคน สิ่งเหล่านี้จะมีอิทธิพลต่อสิ่งที่เขาจะเรียนรู้และนำไปใช้หรือไม่ นำไปใช้ในการปฏิบัติงานหรือในการดำรงชีวิตประจำวัน

2. การสร้างและนำโปรแกรมไปปฏิบัติ (Program Design and Execution) โดยคำนึงถึง กลวิธีและเทคนิคการเรียนการสอนสามารถนำมาใช้กับโปรแกรมได้ตั้งแต่ก่อนเริ่มโปรแกรม ระหว่างและภายหลังการพัฒนาโปรแกรมได้เสร็จสิ้นลง

3. เนื้อหาของโปรแกรม (Program Content) จะประกอบด้วยกิจกรรมที่ช่วยให้เกิด ความรู้ ทักษะ และเจตคติของปัญหาและวิธีการแก้ไข หรือตอบสนองความต้องการของผู้เรียน ในเรื่องความรู้ ทักษะ และเจตคติที่ผู้เรียนต้องการ

4. การเปลี่ยนแปลงที่จำเป็นในการเรียนรู้ (Changes Required to Apply learning) ใน การพัฒนาโปรแกรมเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในตัวผู้เรียน กลุ่มบุคคล องค์กร หรือชุมชนนั้น เป็นกระบวนการที่สลับซับซ้อน ดังนั้นจะต้องให้ความสำคัญในกระบวนการเปลี่ยนแปลงและ ใครที่ควรรับผิดชอบในการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ

5. บริบทขององค์กร (Organizational Context) ประกอบด้วย บุคคล โครงสร้าง และ วัฒนธรรมของแต่ละองค์กร ซึ่งจะเป็นทั้งปัจจัยส่งเสริมหรือปัจจัยขัดขวางการเรียนรู้ นอกจากนี้แล้ว บริบทเรื่องค่านิยมของแต่ละองค์กรให้เกี่ยวกับการศึกษาคือเนื่องและการพัฒนาเป็นพื้นฐานที่สำคัญ ในเรื่องโปรแกรมทางการศึกษาและการเรียนรู้

6. พลังของชุมชนและสังคม (Community and Social Forces) สภาพและเงื่อนไขทาง สังคม เศรษฐกิจ และการเมืองที่มีอยู่ในแต่ละชุมชน และสังคมเป็นปัจจัยหรือองค์ประกอบที่สำคัญ ในเรื่องการพัฒนาโปรแกรมและการเรียนรู้ องค์ประกอบมี เช่น ผู้นำ และกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน ในแต่ละภูมิภาค หรือในระดับนานาชาติ

กล่าวโดยสรุป องค์ประกอบการเรียนการสอนผู้ใหญ่ว่าข้างต้นมีความสัมพันธ์กัน จึงจะทำให้ผลการจัดการเรียนการสอนสายสามัญที่ได้รับมีประสิทธิภาพทั้งปริมาณและคุณภาพ และหาข้อบกพร่องในกระบวนการเรียนการสอนและนำมาปรับปรุงกระบวนการเรียนการสอนให้มี ประสิทธิภาพต่อไป

จากเอกสารและงานวิจัยทั้งหมดที่กล่าวนี้ ทำให้เห็นถึงแนวคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องได้ ดังตารางที่ 3 ในแง่ต่าง ๆ เกี่ยวกับการศึกษานอกระบบให้กับผู้ใช้แรงงาน การศึกษานอกระบบ เป็นกุญแจสำคัญที่จะช่วยแก้ปัญหาประชากรไม่รู้หนังสือ อันเป็นปัญหาสำคัญประการหนึ่งของ ประเทศเมื่อประชากรมีความรู้ มีการศึกษา มีฐานะทางเศรษฐกิจ ได้พัฒนาอาชีพความรู้อย่าง ไร เช่นผู้ใช้แรงงานที่สามารถอ่านออก เขียนได้ คิดเป็น แก้ปัญหาต่าง ๆ ได้มักจะทำงานได้คล่องแคล่ว และดีกว่าคนที่อ่านหนังสือไม่ได้ประเทศที่ก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ประชากรมี การศึกษาดี จะมีอัตราการเปลี่ยนอาชีพของบุคคลในแรงงานระดับต่าง ๆ ในทางที่สูงขึ้น ซึ่งจะทำให้

เห็นถึงแนวคิดในแง่ต่าง ๆ เกี่ยวกับการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแก่ผู้ใช้แรงงานของบุคคลที่เกี่ยวข้องอันได้แก่ ผู้ใช้แรงงาน นายจ้าง ครูผู้สอน ซึ่งจะช่วยให้เห็นแนวทางการจัดการศึกษานอกระบบสำหรับผู้ใช้งานได้ดีขึ้น

ตารางที่ 3 แนวคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสภาพปัญหาและความต้องการการจัดการศึกษา
สายสามัญในโรงงานอุตสาหกรรม

หัวข้อ	แนวคิด	งานวิจัย
การจัดการศึกษานอกระบบ	กระทรวงแรงงานและสวัสดิ	อรรถพ จินะวัฒน์ (2529)
โรงเรียนในโรงงานอุตสาหกรรม	การสังคม (2545)	ศรีสุวรรณค์ แสงวิจิตร (2531)
ในประเทศไทย		
สภาพทั่วไปและการจัดการศึกษา	อัลฟา รีเสิร์ช (2546)	
ในกรุงเทพมหานครและปริมณฑล	กรมการศึกษานอกโรงเรียน (2545)	
รูปแบบการจัดกระบวนการเรียน	อุ้นดา นพคุณ (2546)	วิศนี ศีลตระกูล (2542)
การสอนสำหรับผู้ใหญ่	สมคิด อิศระวัฒน์ (2543)	
	ศูนย์บริการการศึกษานอกโรงเรียน	
	กรุงเทพมหานคร 3 (2545)	
แนวคิดของการศึกษาผู้ใหญ่	Knowles (1975,1978)	ปัทมา ธรรมเจริญ (2538)
	Smith (1982)	กล้า ทองขาว และสุมาลี สังข์ศรี
	สมคิด อิศระวัฒน์ (2543)	(2542)
	ชัยฤทธิ์ โพธิสุวรรณ (2544)	ทศพล ศรีคุณ (2542)
องค์ประกอบการเรียนการสอน	Caffarella (1994)	สุจิตรา ธรรมพิลา (2535)
ผู้ใหญ่	สมคิด อิศระวัฒน์ (2543)	